

Vilka är "vi"?

En studie av banal nationalism i svenska dagstidningar från 1805

Av: Bille Sirén

Handledare: Leif Runefelt

Examinator: Anders Burman

Södertörns högskola | Institutionen för historia och samtidsstudier

Kandidatuppsats 15 hp

Idéhistoria | Vårterminen 2019

Abstract

Den här uppsatsen belyser den svenska nationalismens uttrycksformer, så som de framgår av Stockholmstidningarna *Dagligt Allehanda*, *Inrikes Tidningar* och *Stockholms Posten* i mars 1805. Nationalismen undersöks huvudsakligen utifrån Michael Billigs teorier om banal nationalism, vilket syftar till oreflekterade, vardagliga attityder som skiljer mellan ”oss” och ”dem” och formar en nationell gemenskap.

Undersökningens sidospår är att reda ut vilket förhållningssätt till Finland som förekom i de tre tidningarna. Finlandsfrågans relevans är tydlig inte minst med tanke på den bristfälliga militära viljan att försvara det svenska rikets östra rikshalva under finska kriget 1808–1809.

Undersökningen visar att flera tecken på banal nationalism förekommer, trots att nationerna som politisk-juridisk samhällsform etablerades i Europa först långt senare. De mest framträdande dragen är (1) upprepandet av epitetet ”kongl.” i samband med platser, institutioner och titlar, (2) ett särskiljande gentemot Finland, som trots att det officiellt sett är en del av riket vid den här tiden, ställvis betraktas som ett främmande land, (3) adjektivet ”swensk” som är synonymt med inhemsk, och ur ett merkantilistiskt perspektiv får en positiv innebörd, (4) stereotypisering av ”dem” (i synnerhet fransmän) i förhållande till ”oss” (svenskar), och (5) deiktiska uttryck som refererar till och tar för givet att läsaren känner till att kontexten för annonser är Stockholm, vilket här betraktas som en föregångare till nationell deixis.

Av resultaten dras slutsatsen att nationalismen antar banala uttrycksformer redan innan nationalstaten är formerad. Michael Billigs tes är att nationalismen i ett första stadium är hård, för att sedan bli banal och alldaglig, medan min uppsats söker visa på att den hårda nationalismen likväl *föregås* av banal nationalism. Beträffande Finland är slutsatsen att det redan 1805 betraktades som en egen nation i kraft av språklig och geografisk gemenskap, trots att det hörde till Sverige.

Innehåll

Abstract.....	2
1. Inledning	4
2. Syfte och frågeställning	6
3. Bakgrund.....	7
3.1 <i>Nationalism – en introduktion</i>	7
3.2 <i>Finska kriget 1808–1809: Sverige och Finland går skilda vägar</i>	8
3.3 <i>Finskt tvivel på den svenska försvarsförmågan</i>	9
4. Tidigare forskning.....	12
4.1 <i>Sverige i början av 1800-talet – stat eller nation?</i>	12
4.2 <i>Finlands ställning inom det svenska riket under 1700-talet</i>	13
5. Teori och metod	16
5.1 <i>Michael Billig och banal nationalism</i>	16
5.2 <i>Banal nationalism – en turkisk fallstudie</i>	18
5.3 <i>Benedict Anderson och föreställda gemenskaper</i>	20
5.4 <i>Metodkritik</i>	21
6. Källmaterial och urval.....	23
6.1 <i>De undersökta tidningarna</i>	24
6.2 <i>Stavning och språk</i>	26
6.3 <i>Tidningsläsning i det tidiga 1800-talets Sverige</i>	28
7. Resultat och analys	28
7.1 <i>Kungahusets och rikets ständiga närvaro</i>	29
7.2 <i>Varierande förhållningssätt till Finland</i>	32
7.3 <i>”Engelskt och Swenskt Porcelain”</i>	38
7.4 <i>”Vi” och ”våra Fartyg” – skapandet av ”vi” och ”de” samt stereotypisering</i>	41
7.5 <i>Deiktiska uttryck: Staden med stort S</i>	46
8. Sammanfattning och slutsats.....	49
9. Avslutande reflektion.....	50
10. Referenser	52

1. Inledning

En beskedlig Yngling 15 år gammal af hyggligt utseende från Finland, försedd med goda och pålitliga betyg, talar Swenska och Finska språken, samt skrifwer wäl och räknar fermt [bra, starkt], åstundar med det snaraste komma i kryddframhandel; i brist deraf uti någon annan handel. Widare underrättelse fås uti Alaans kryddbod, den tredje till wänster från Södermalmstorg wid Göthgatan.¹

Den här till synes vardagliga annonsen kunde läsas på Stockholms gator och kaféer en julidag 1807. Kring samma tid slöt tsar Alexander och Napoleon på andra sidan Östersjön en pakt som kom att bli förödande i svensk och finsk historia.

Annonsen är främst avsedd att vara informativ – här har vi en ung man som söker jobb inom kryddhandelsbranschen i Stockholm. Han talar två språk, har goda betyg att uppvisa samt skriver och räknar väl. Till råga på allt har han ett ”hyggligt utseende”. Kanske har han kommit till Stockholm i hopp om en bättre framtid – tänk *Mina drömmars stad*.

Men vid närmare eftertanke är texten mer än en annons. Under den blott informationsförmedlande ytan döljer sig ett antal intressanta värderingar och oreflekterade hållningar.

Det hyggliga utseendet som ynglingen sägs ha har egentligen gett upphov till hela uppsatsen. Varför är det relevant att nämna i annonsen? Har ynglingen själv velat ha med det i annonsen, för att inte dras över samma kam som de genomsnittliga finnarna med deras icke-lovvärda utseende? Vilken roll spelar det svenska och finska språket i annonsen? Vilken nytta tror sig 15-åringen ha av att nämna språken? Och varför sades det att han kom från Finland – per definition kom han väl från Sverige?

Det som först skulle bli en uppsats om Sveriges förhållningssätt gentemot Finland under tidigt 1800-tal blev till sist en undersökning om banal nationalism i svensk dagspress, med andra ord en utredning av tidig svensk nationell självbild. Det var genom Finlandsfrågan jag kom åt den svenska nationsformeringen.

Så småningom mynnade intresset för den här tidsperioden, som föregick uppbrottet i Sveriges och Finlands flera hundra år långa gemensamma historia, ut i svensk nationalism i allmänhet. Ögonbryn kan höjas för att jag väljer att undersöka nationalism år 1805. Då fanns väl inga nationalstater eller nationella identiteter i Europa, bara dynastier och kungariket i all sin

¹ *Dagligt Allehanda* 1807-07-02.

mångfald av folkslag och språkgrupper? Det är precis den uppfattningen den här uppsatsen syftar till att omvärdera – vi kommer att se att det fanns implicita uttryck för vår tids nationalism redan då själva tanken på en av seder, språk, kultur och tradition förenad folkgrupp med egna landgränser inte hade fått fotfäste i samhället.

I citatet ovan ser vi att ynglingen sägs komma från Finland. Den här uppsatsen kommer gå till botten med anledningarna till att sådana uttryck inte specificerades till ”Åbo” eller ”Helsingfors”, och även undersöka huruvida till exempel Norrland, Skåne och Småland hade en liknande status i tidningstext som Finland. Ur den diskussionen inställer sig även frågan varför inte ”östra rikshalvan” användes. Det hade väl politisk synvinkel varit mer korrekt?

Att undersöka nationalism enligt den metod som används innefattar en lusläsning av tidningstexter; ett ständigt observerande av ordval och ett övervägande av vilka alternativ som stod till buds – allt i syfte att utröna ett förhållningssätt till Finland liksom andra *blivande* nationer, som Sverige självt. Men det inbegriper även en uppmärksamhet för skapandet av distinktionen mellan ”oss” och ”dem”, en fråga som indieckbandet Bob Hund noterat:

Du vill att det ska vara vi mot dom
Men vilka är dom?
Och får jag fråga en personlig sak?
Vilka är vi?

Du vill att vi ska resa oss upp
En riskgrupp, en fin familj
Som bor på denna heliga plats
Där allt, allting handlar om oss.²

Så vem ingick i den fina svenska familjen år 1805? Vilka är ”vi” och vilka är ”dom”, enligt vad som gestaltades i dagspressen? Den heliga plats där allt bara handlar om ”oss”, vilken är den? Frågorna är relevanta inte minst med tanke på finska kriget 1808–1809, en svensk förlust som än i dag utreds av historiker.

² Bob Hund, *Festen är över*, 2015.

2. Syfte och frågeställning

Uppsatsens syfte är att undersöka vilka drag av banal nationalism som förekommer i svenska dagstidningar i början av 1800-talet. Ett sidospår och tillika praktiskt exempel på den svenska nationalismen är att studera hur dagspressen omskrev Finland.

Att djupdyka i krigsförloppet och leta efter tecken på att Sverige så att säga ”inte brydde sig om Finland” vilket till exempel Martin Hårdstedt och Eirik Hornborg gör är inte föremål för mitt intresse. I stället ska jag analysera konstruerandet av en nationell identitet i det tidiga 1800-talets Sverige, och ägna särskilt intresse för hur detta identitetsskapande förhöll sig till dem som kom från eller bodde i Finland.

Som vi kommer att se var det militära och civila biståndet till den östra rikshalvan när Ryssland attackerade 1808 bristfälligt. Prioriteringen låg på de landområden som i dag är Sverige, och så i synnerhet de södra och västliga delarna av riket. Hur stor andel kung Gustav IV Adolf hade i krigstida beslutsfattande har diskuterats.³

Genom att undersöka hur Finland framställdes i svensk dagspress innan krigsstarten 1808 tror jag att jag kommer att kunna utläsa i fall Finland ansågs vara en likvärdig del av det svenska riket som exempelvis Götaland och Småland, som likväl var under hot i samband med Napoleonkrigen.

Jag vill naturligtvis inte skuldbelägga Sverige eller moralisera kring den historiskt känsliga frågan, utan rent objektivt ta reda på i fall det svenska förhållningssättet till Finland var att det redan då var en egen nation, och vad det innebar av att själv försvara sig och ansvara för sin egen framtid.

I enlighet med uppsatsen syfte har jag formulerat följande frågeställningar:

- Vilka former av banal nationalism finns det i svensk dagspress i början av 1800-talet?
- Hur omnämndes Finland och människor från Finland i dåtidens svenska dagspress?

Redan här kan nämnas att ordet ”nation”, med några undantag, lyser med sin frånvaro i källmaterialet. För att teorin ska ha bäring på den undersökta empirin, kommer fokus breddas

³ Dick Harrison, ”När systemkollapsen verkligen var nära”, *Svenska Dagbladet*, 1 april 2019. Harrison menar att ”de svenska härskarna varken 1808 eller 1812 [efter krigsslutet mot Storbritannien] spelade huvudroller i dramat”. Samtidigt har andra historiker som Susanna Hedenborg och Lars Kvarnström lyft fram Gustav IV Adolfs speciella lynne och att det inverkad på hans politik.

för att omfatta begrepp som riket och kungahuset, vilka kan ses som uttryck för en liknande ”föreställd gemenskap”⁴ som nationer senare kom att bli i Europa.

3. Bakgrund

3.1 Nationalism – en introduktion

Nationalism är ett väl utforskat akademiskt område. En övervägande del av forskningen som gjorts fokuserar på när nationer uppkom, det vill säga när de gradvis ersatte dynastier och kungadömen som den gängse samhällsformen.⁵

Forskningen om nationalism kan grovt taget delas in i tre kategorier. (1) Primordialism, vars premiss är att nationen är en naturgiven samhällskonstellation, som existerat i alla tider av människans utveckling, (2) modernism, vars företrädare menar att nationers uppkomst är tätt sammanvävd med det sena 1700-talets industrialism, urbanisering och sekularisering samt (3) etnosymbolism, som snarare än att gå till botten med *när* nationer uppkom, söker analysera och tolka de myter, symboler, ritualer, minnen och traditioner som håller samman nationer.⁶

En som undersökt traditionsskapande och -alstrande är samhällsvetaren Eric Hobsbawm. Majoriteten av de nationssammanbindande traditionerna och manifestationerna i Europa uppkom under perioden 1870–1917: Bastiljdagen i Frankrike, ny historieskrivning i Tyskland och byggandet av Röda torget i Moskva för att nämna några exempel.⁷ Anledningen till att de nationella traditionerna kom att få fotfäste i samhället var enligt Hobsbawm folkets spirituella behov:

...nationalismen blev ett substitut för en social sammanhållning genom en nationell kyrka, en kunglig familj eller andra sammanhållande institutioner eller kollektiva gruppframträdanden, en ny, världslig religion, och (...) den klass som bäst behövde en sådan form av sammanhållning var den växande nya medelklassen.⁸

Modern forskning pekar på en tendens hos i synnerhet politiker att placera begreppet nationalism i utkanten av den politiska kartan, och stämpla den som en extrem ideologi. Flera

⁴ Mer om Benedict Andersons användande av ”föreställda gemenskaper” i avsnittet teori och metod.

⁵ En utförlig introduktion till flertalet teoretikers bidrag till frågan finns i Umut Özkırımlı's *Theories of nationalism: A critical introduction*, 2 uppl., (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010).

⁶ Özkırımlı 2010, s. 49, 72 respektive 143. Det bör tilläggas att det till synes råder konsensus om att ett primordialt förhållningssätt till nationer är föråldrat.

⁷ Eric Hobsbawm, *Massproducerade traditioner*, (Lund: Arkiv förlag, 2002), s. 18–19 och 52.

⁸ *Ibid*, s. 52.

nationer förnekar nationalism hos sig själva, medan de utan förbehåll pekar på andra nationers nationalistiska krafter: Ibland ”oss” heter det patriotism, ibland ”dem” nationalism.⁹

Redan Émile Durkheim tangerade dikotomin patriotism-nationalism. Han menade att ett folk visst kan ha en specifik *nationalitet* (vilket innebär att människor av etniska eller blott historiska skäl önskar leva under samma lagar), men att det inte är någon garanti för att de känner *patriotism* gentemot sin nation. Han belyser sin teori med exemplet Finland: ”Finland belongs to the Russian State [i slutet av 1800-talet], but does a Russian patriotism exist among the Finns?”¹⁰

3.2 Finska kriget 1808–1809: Sverige och Finland går skilda vägar

Det finns flera händelser under finska kriget som pekar på vikten av att undersöka tiden strax innan slutet på Finlands och Sveriges över 600-åriga gemensamma historia, med avseende på konstruktionen av en svensk nationell identitet.

Ryssarna under tsar Alexander I angrep det svenska riket österifrån vintern 1808 som en del av en mer omfattande krigföring och alliansbildning. Händelseförloppet hade sin upprinnelse i Napoleons och Alexander I:s möte vid staden Tilsit, dagens Sovjetsk, i juli 1807, då Napoleon i princip gav tillåtelse åt Alexander I att ockupera landområden i norra och södra Europa utan fransk militär inblandning. Enligt historikern Eirik Hornborg ingick det inte i den skriftliga överenskommelsen att Alexander I skulle ockupera och behålla Finland, men det råder knappast något tvivel om att Napoleon i muntliga överläggningar gav sitt godkännande till det.¹¹ Pakten betydde att de enda allvarliga hoten mot en fransk hegemoni i Europa nu var Storbritannien och Sverige.¹²

Ryssland inledde sitt anfall över det svenska rikets östra gräns vid Kymmene älv i februari 1808. Det svenska försvaret var illa mobiliserat – exempelvis tog det över en vecka för den finska arméns befälhavare Mauritz Klingspor att färdas i släde runt Bottenhavet till fronten.¹³ Hornborg är inte nådig i sin dom över den svenska militära insatsen: ”Försvarsmöjligheterna var stora, men de utnyttjades ej. (...) [Den svenska insatsen var] en enda lång reträtt, en

⁹ Michael Billig, *Banal Nationalism*, (London: Sage, 1995), s. 55.

¹⁰ Émile Durkheim, *Durkheim on Politics and the State*, (Cambridge: Polity, 1986), se Özkırımlı 2010, s. 26–27.

¹¹ Eirik Hornborg, *När riket sprängdes*, (Stockholm: Norstedts, 1955), s. 40.

¹² Martin Hårdstedt, *Finska kriget 1808–1809*, (Stockholm: Prisma, 2006), s. 11

¹³ Hornborg 1955, s. 55.

passiv och jämmerlig krigföring från den svenska ledningens sida, där alla chanser förfuskades.”¹⁴

Att Hornborg vidare kritiserar de svenska officerarna och soldaterna för att ha presterat ett ”litet och ömkligt fälttåg, präglat av obeslutsamhet, defeatism och outnyttjade möjligheter” är ett tecken på författarens egen, subjektiva perception av det militärhistoriska skeendet, och något jag lämnar därhän utan ambitioner att tvista om eller kasta nytt ljus över. Däremot tar min uppsats avstamp i det han ser som orsaken till nederlaget, nämligen att ”försvarets slapphet berodde i högre grad på psykiska än på materiella orsaker”.¹⁵ Hur kommer det sig? Varför ansåg man det inte värt att göra större uppoffringar än man gjorde?

Själva erövringskriget var avgjort till förmån för Ryssland redan innan sommaren var till ända, varför uppgiften för ryssarna blev att förvandla det folk som lytt under kung Gustav IV Adolf till tsar Alexander I:s undersåtar. I den processen garanterade man finnarna samma rättigheter, lagar och privilegier som under svenskt styre. De skulle inte behöva konvertera till den ortodoxa tron eller oroa sig för livegenskap.¹⁶

3.3 Finskt tvivel på den svenska försvarsförmågan

Det som i förryskningsprocessen 1808 väcker min nyfikenhet är den ”finska separatismen” mot det svenska styret och det tvivel som rådde hos det finska folket på Sveriges försvarsförmåga. En företrädare för den synen var Göran Magnus Sprengtporten, en profinsk figur som i samband med Gustav III:s statskupp 1772 hade påpekat att ”vi äre liksom högfärdige däröver att en Finne varit Thronens stöd – ock att uti våra parker bereddes en händelse – som på en dag grundade hela Svärgets lycka”.¹⁷ Sprengtporten dömdes för landsförräderi i Sverige 1790 efter att öppet ha föreslagit att Finland skulle bli självständigt genom att skapa en ny sorts beroendeförhållande till Ryssland. Det säger något om hur man i Sverige förhöll sig till finska nationella rörelser.

¹⁴ Ibid, pärmsidan. Att det civila samhället fick stå för stora delar av underhållet i kriget visar Martin Hårdstedt på i *Om krigets förutsättningar. Den militära underhållsproblematiken och det civila samhället i norra Sverige och Finland under Finska kriget 1808–09*, doktorsavhandling, (Umeå: Umeå universitet, 2002).

¹⁵ Ibid, s. 13.

¹⁶ Hårdstedt 2006, s. 216–217.

¹⁷ *En finsk Officerares Bref till sin vän i Stockholm. Skrefne Efter Reg:ts förändringen d. 19 augusti [1772]* (Helsingfors: Historiallinen arkisto, 1902), se Jonas Nordin, ”I broderlig samdräkt? Förhållandet Sverige–Finland under 1700-talet och Anthony D Smiths *ethnie*-begrepp”, *Scandia: Tidskrift för historisk forskning* 64:2 (1998), s. 205.

Hårdstedt menar att ”motståndet mot ryssarna [under den ryska pacificeringsprocessen i Finland] verkar framför allt ha funnits bland bönder, borgare, hantverkare och militärer”.¹⁸ De övre samhällsklasserna och stånden gjorde inte lika mycket motstånd, sannolikt för att de ansåg att en ockupation var oundviklig. Hornborg stämmer in i den synen: ”Inom den bildade klassen i Finland, och i riket över huvud, var föreställningen om landets lösslitande från Sverige och förening med Ryssland inte ny. Man var förberedd på 1808 års händelser.”¹⁹ Om man tar i beaktande läskunnighet och insatthet i aktuella ämnen på tidigt 1800-tal kan man tänka sig att det berodde på att de som kunde ta del av händelseförloppet genom rapporteringen inte ansåg det lönt att strida emot den ryska erövringen, eller att de inte upplevde att Finlands ställning skulle försämrans under ryskt styre.

Sverige hade vid upprepade tillfällen under 1700-talet haft svårt att bevaka sin östra riksgrens, vilket inte minst stora och lilla ofreden visade på.²⁰ När Finland nu förlorats för gott var det många som ”kände stor förtvivlan inför vad man betraktade som ett svenskt svek”.²¹ Rent krigshistoriskt gör Hårdstedt analysen att nederlaget berodde dels på den låga prioritering den östra gränsen hade när ett trefrontskrig var nära förestående för Sverige, och dels på att man inte förberett sig väl för de förhållanden som rådde i östra Finland: Det berättas om temperaturer neråt minus 30 grader, isbelagda sjövägar från Sverige till Finland och senare under våren en hastig islossning som försvårade transporter över älvar och sjöar i Finland.²²

Hornborg och historikerna Susanna Hedenborg och Lars Kvarnström ser å sin sida Sveaborgs kapitulation som den definitiva markören för krigets utgång. Enligt Hedenborg och Kvarnström saknar kapitulationen förklaring. Proviandförråden var välfyllda och fästningen bra utrustad med 7 000 soldater samt artilleri. Om kapitulationen skriver Hornborg: ”När flaggan gick ned på ’Sveas borg’, på ’Nordens Gibraltar’, sjönk hoppet med den.”²³ I och med kapitulationen förlorade Sverige en fjärdedel av sin befolkning och armé samt en

¹⁸ Hårdstedt 2006, s. 220.

¹⁹ Hornborg 1955, s. 206.

²⁰ Hårdstedt 2006, s. 46–49.

²¹ Ibid, s. 222.

²² Ibid, s. 27, 34–35 och 337.

²³ Hornborg 1955, s. 214.

tredjedel av sitt territorium.²⁴ Slutet på den svenska perioden i Finlands historia markeras av kung Gustav IV Adolfs avsättning våren 1809.²⁵

Det intressanta för min uppsats är just hur kungamakten prioriterade Finland under krigets gång. Frågan är vilka tankebildningar och värderingar som gav upphov till att ”fronten i öst inte [kom] att få de resurser som krävdes”, eftersom ledningen i Stockholm ansåg att hotet mot Syd- och Västsverige var så stort, och varför ”finska armén lämnades åt sitt eget öde”.²⁶ Historikern Dick Harrison framhäver ett ”begynnande nationellt uppvaknande” som ”gjorde sig gällande i alla länder som tvingades konfrontera de franska värnpliktsarméerna och deras allierade”, och tillägger att sådana perspektiv lyser med sin frånvaro i forskning om dåtidens Sverige:

Vid sidan av det politiska spelet och de diplomatiska turerna [som Dag Sebastian Ahlander tar upp i sin nyutkomna bok *Sverige vid avgrunden*] hade förändringsprocessen en fascinerande djupdimension, vilken är nog så viktig att penetrera för den som önskar en gedigen förståelse av varför det gick som det gick.²⁷

Utgivningen av en bok på ämnet och recensionen av den visar på samtidsrelevansen för att undersöka de omvälvande processerna som ägde rum i det tidiga 1800-talets Sverige.

Det är viktigt att notera skillnaden i förhållningssätt mellan olika klasser till Sverige respektive Ryssland i dåtidens Finland. Med rötter i 1789 års borgarrevolution i Frankrike hade en kosmopolitisk och upplysningsfilosofisk åskådning vuxit till sig bland de högre samhällsklasserna i Finland, som ledde till att den bildade eliten ansåg ett lugnt och i möjligaste mån sorgfritt liv vara viktigare än blodutgjutande till förmån för den ena eller andra stormakten. Bland allmogen eller ”menige man” var en självbild som världsmedborgare snarare än statsmedborgare däremot långsökt, främst för att de hade föga möjligheter till historisk-geografiska spekulationer. Det ledde till bonderesningar under erövringskriget, som var det ultimata uttrycket för den klassens fiendskap och fruktan mot ryskt välde.²⁸

²⁴ Susanna Hedenborg & Lars Kvarnström, *Det svenska samhället 1720–2010: Böndernas och arbetarnas tid*, 4. uppl. (Lund: Studentlitteratur, 2013), s. 158.

²⁵ Hornborg 1955, s. 258.

²⁶ Hårdstedt 2006, s. 337.

²⁷ Harrison 2019.

²⁸ Hornborg 1955, s. 206 och 209.

4. Tidigare forskning

4.1 Sverige i början av 1800-talet – stat eller nation?

Distinktionen mellan begreppen stat och nation berörs av Jonas Nordin i avhandlingen *Ett fattigt men fritt folk: nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*. Diskussionen om vilket begrepp som är mer adekvat att använda för Sverige aktualiseras i synnerhet under 1700- och 1800-talet. Staten bör främst ses som ett politiskt-juridiskt begrepp, medan nationen implicerar kulturella och emotionella aspekter av folket som inte omfattas av statsbegreppet.²⁹ Enligt Nordin närmar sig

Sverige under 1700-talet (...) mer än många andra samtida stater idealet enhetsstat, och övergår under 1800-talet till att jämförelsevis väl motsvara idealet nationalstat (i personalunion med en annan nationalstat [Norge]).³⁰

Med *enhetsstat* avser Nordin, utgående från Ernest Gellners teoretisering, en samhällsform där individerna länkas samman genom ett homogent politiskt och juridiskt system. En *nationalstat* innefattar utöver denna grundförutsättning även kulturella faktorer, som att folket delar språk, seder och religion.³¹ Ur det kan man utläsa att förlusten av Finland genom freden i Fredrikshamn 1809 var ett steg för Sverige i riktning mot en starkare nationell förening – en fas i övergången från enhetsstat till nationalstat.

Därpå följer Nordins egen användning av begreppet nation, med vilket han betecknar ”en grupp människor som skiljer sig från andra genom gemensamma och specifika kulturdrag där *språket* är den viktigaste särskiljande faktorn” (min kursivering). Samhällsvetaren Michael Billig har formulerat det på ett liknande sätt: ”...the creation of a national hegemony often involves a hegemony of language”.³² Det finns därmed sagt argument för att Sverige inte kunde vara en *nation* så länge Finland hörde till det, eftersom man där talade ett annat språk. Upprottet med Finland kan, vare sig frivilligt eller utifrån påtvingat, ses som ett historiskt stadium i formeringen av den moderna svenska nationalstaten. Annorlunda uttryckt var Sverige och Finland fram till 1800-talet två skilda nationer, separata politiska storheter, som ingick i samma stat.³³ Det är den föreställningen, eller hypotesen, som den här uppsatsen prövar mot empiri från tiden före finska kriget.

²⁹ Jonas Nordin, *Ett fattigt men fritt folk: nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*, (Stockholm: Brutus Östlings förlag Symposion, 2000), s. 19.

³⁰ *Ibid*, s. 21.

³¹ *Ibid*, s. 21.

³² Billig 1995, s. 29.

³³ Nordin 2000, s. 24 och 45.

Ur diskussionen om skillnaden mellan stat och nation växer även frågan om nationell identitet fram. Nordin betraktar, i likhet med forskare som Aira Kemiläinen, den nationella identiteten som ett allmänt förekommande fenomen i 1700-talets Europa.³⁴ (Notera här den nationella identitetens antagna existens *utan* färdigt formerade nationer, som av de flesta forskare anses ha uppkommit först senare.) Även om historikern Peter Sahlins inte var den som myntade begreppet ”nationell identitet” tar Nordin fasta på Sahlins praktiska användning av det för att undersöka identiteter hos invånare i Pyrenéerna. Den primära och tillika starkaste identifikationsformen är lokal, den sekundära regional, och den tertiära nationell, lyder resonemanget. Dessutom är frågan ”Vem är jag?” minst lika viktig som ”Vem är jag *inte?*” för den egna identiteten. Identitetsskapandet är med andra ord relationellt och kontrastivt.

Under 1700-talet blev det allt vanligare att traditionella lojalitetsband bröts och nya bildades. Att adeln i ett land tidigare hade identifierat sig med och sökt kontakt hos adeln i ett annat land ersattes med en inomnationell lojalitet över klass- och ståndsgrensarna, en utveckling som Nordin knyter samman med kapitalismens framväxt. Att så gott som uteslutande de samhällsbärande och litterata skiktens ställningstaganden till nationalism finns dokumenterade och har undersökts, ska inte tolkas som att skapandet av en nationell identitet var en utstuderad konspiration som tvingades på allmogen, utan tvärtom sammanföll enligt Nordin häpnadsväckande ofta adelns och böndernas bild av vilken nation de tillhörde. Låt vara då att de härskande samhällsklasserna i regel hade privilegiet att definiera den nationella identitetens innehåll.³⁵

Värt att minnas när det gäller skapandet av en nationell identitet är den moderna ståndpunkten att identitet konstant omförhandlas och omdefinieras – man kan en stund identifiera sig med någon som man i nästa stund mer eller mindre tar avstånd till.³⁶

4.2 Finlands ställning inom det svenska riket under 1700-talet

Historikern Jonas Nordin undersöker det svenska förhållningssättet till Finland i artikeln *I broderlig samdräkt? Förhållandet Sverige–Finland under 1700-talet och Anthony D Smiths ethnief-begrepp*. Nordins text berör nationsformering under just den period som är

³⁴ Ibid, s. 23.

³⁵ Ibid, s. 31–33.

³⁶ Ibid, s. 25–26.

upprinnelsen till brytpunkten i Sveriges och Finlands gemensamma historia och vars slutskede är tidsramen för min undersökning. Det gör han mot bakgrund av Anthony D. Smiths begrepp *ethnie*, som kan översättas till ”etnisk gemenskap”.

Uppfattningen att finländarna var annorlunda än svenskarna tycks ha varit allmänt vedertagen under 1700-talet. I själva verket kan åtskiljandet mellan svenskar och finnar dateras åtminstone till 1688 då Samuel Pufendorf konstaterade:

Men Finnarne äro helt ehn annan Nation uti Språk og Seder ifrån de Swenske åtskilde; hwilke gode Soldater wara mände, enar de först wäl öfvade och underrättade blifwa. Uti dät öfrige äre de ett enwettigt, hårt og arbetsamt Folk, men mera bekwäme tungt Arbete, änn som något Konstigt, till att förrätta.³⁷

Tanken på Finland som en separat, självständig del av det svenska riket grodde vidare under 1700-talet, skriver Sten Carlsson och Jerker Rosén: ”Även om ’storfurstendömet’ Finland inte var en riksdel på samma sätt som t.ex. Norge 1660–1814 (...), var klyftan mellan Finland och själva Sverige mera markerad än exempelvis mellan Norrland och Svealand”.³⁸ På samma punkt påpekar Nordin att det bland historiker i Finland förekommer efterhandskonstruktioner, som målar upp en bild enligt vilken självständigheten har sitt ursprung i tidsperioden då Finland var Sveriges östra rikshalva. Samtidigt har svensk forskning haft ett svalt intresse för Finland under den över sexhundra år långa period då länderna var ett och samma.³⁹

En rad historiker har argumenterat för att en centrum-periferimodell kan användas för att beskriva maktkonstellationerna i det svenska riket när Finland ännu hörde till det. Enligt den modellen integrerades de olika geografiska delarna utgående från Stockholm, vilket placerade Uppland, Södermanland, Väster- och Östergötland, Åland samt Egentliga Finland med Åbo, i centrum. Periferin utgjordes av Småland, Dalarna, Norrland, Österbotten, Savolax, Karelen och övriga delar av Finland. Notera att den här enligt flera historiker vedertagna uppfattningen inte kategoriserade områden i centrum eller periferi på basis av distinktionen Sverige–Finland, utan att delar av det som kom att förloras under kriget 1808–1809 och som senare blev Finland hade en central position i det svenska riket.⁴⁰ Rent allmänt har

³⁷ Samuel Pufendorf, *Inledning till swänksa historien*, (Stockholm, 1688), se Nordin 1998, s. 199.

³⁸ Sten Carlsson & Jerker Rosén, *Svensk historia, band 2. Tiden efter 1718*. 4 uppl., (Lund: Berling, 1980), se Nordin 1998, s. 195.

³⁹ *Ibid.*

⁴⁰ *Ibid.*, s. 196. Bland annat Harald Gustafsson, Erik Villstrand och Matti Klinge delar uppfattningen att en kulturell eller etnisk åtskillnad mellan Sverige och Finland före år 1808 leder tankarna fel.

uppfattningen att Finland i något väsentligt skulle ha varit olikt Sverige på senare tid kommit att klassas som en anakronistisk efterhandskonstruktion och en teleologisk historieuppfattning.⁴¹

Liksom Nordin i sin undersökning av finländarna som en etnisk gemenskap kommer jag inte att beakta det finländska perspektivet i min uppsats.⁴² Jag bortser alltså inom ramen för uppsatsen från en eventuell finländsk kulturnationalism eller självständighetsrörelse före år 1808 och fokuserar på hur Finland gestaltades i Stockholm. Den som vill argumentera för finsk nationalism före 1808 har flera händelser att luta sig tillbaka mot: utgivningen av den första svensk–finska ordboken 1745⁴³, grundandet av Finlands första litterära sällskap Aurora 1770⁴⁴, utgivningen av den första finskspråkiga tidningen *Tieto-Sanomat* 1776,⁴⁵ samt det faktum att Åbo ofta kallades för Finlands ”huvudstad”.⁴⁶

Nordin kommer fram till att Finland under 1700-talet uppfyllde alla kriterier för en etnisk gemenskap, som Smith menar lade grunden för den moderna nationsformeringen under 1800-talet.⁴⁷ Den synen kan fastslås inte minst i officiella dokument, som 1634 års regeringsform, i vilken det sägs att ”ingen, som icke är bofast innan om Sveriges och Finlands enskildte och af ålder fattade gräntser [...] hafve (...) rätt något att säia uti riksens ärenden” samt att Kungliga Majestätets resolutioner och förordningar vanligen uttrycks gälla någon person i ”Sverige och Finland”.⁴⁸ Invånare inom de gränser som i dag är Finland, ansågs alltså inte interPELLERAS av ”bofast innan om Sveriges enskildte gräntser”, varför ett ”och Finlands” behövde läggas till. Det här vittnar om att Finland var det vedertagna ordet för att beskriva Sveriges landområden öster om Bottenhavet redan på 1600-talet.

Det står alltså nära till hands att påstå att Finland på 1700-talet utgjorde en egen *ethnie* och därför är att betraktas som en gemenskap med potential att bli en nation. Tecken på detta har manifesterats inte minst i officiella resolutioner från den tiden men även i påståenden om att finnarna hade ett annat ursprung än svenskarna, en annan mentalitet och levnadssätt, som

⁴¹ Ibid, s. 195.

⁴² Ibid, s. 199.

⁴³ Ibid, s. 201.

⁴⁴ Ibid, s. 204.

⁴⁵ Virtuaalinen vanha kirjasuomi, *Katsaus vanhaan kirjallisuuteen*, u.å.,

http://www.helsinki.fi/vvks/katsaus_vanhaan_kirjallisuuteen/4_1700/index.html#4.8 [hämtad 2019-04-03].

⁴⁶ Nordin 1998, s. 203.

⁴⁷ Ibid, s. 207. Smith mejslar ut sex huvudattribut för en *ethnie*: (1) en kollektiv beteckning, (2) en myt om gemensamt ursprung, (3) gemensamma historiska minnen, (4) ett eller flera gemensamma särskiljande kulturdrag, (5) associering med ett särskilt ”hemland” och (6) ”en känsla av solidaritet med särskilda sektorer av befolkningen”, ibid s. 197–198.

⁴⁸ Ibid, s. 203. Att ”Finland” inte tycks omfattas av begreppet ”Sverige” kommer vi även se i källmaterialet.

Nordin visar. Han sammanfattar med att han ”emellertid vill (...) med stöd i Anthony D Smiths teorier se riksklyvningen inte bara som ett resultat av napoleonkrigens tvingande dynamik”.⁴⁹ Varför är min undersökning då relevant, om det här redan påvisats av nutida forskning? Jo, för att gå på djupet med hur den nationella identiteten formerades, vilka uttryck den tog, hur medborgarna blev den varse – kort sagt, vilka vardagliga, subtila och i synnerhet banala uttryck den antog.

I många hänseenden kommer den här uppsatsen att försöka utläsa likadana tendenser som Nordin. Men genom att applicera en annorlunda teori som jag anser lämpa sig för just språkliga undersökningar och små förgivettagna detaljer, kan jag komma åt andra aspekter av nationsformeringen. Lägg därtill att jag har dagstidningar som empiriskt underlag, till skillnad från historiska texter som Nordin undersöker.

5. Teori och metod

5.1 Michael Billig och banal nationalism

Det teoretiska perspektiv som jag ska anlägga på det utvalda källmaterialet ska vara sådant att jag kommer till klarhet med hur den begynnande nationalismen i 1800-talets Europa tog sig uttryck i Sverige och var i riket den drog upp såväl tänkta som verkliga gränser.

För det ändamålet är samhällsvetaren Michael Billigs *Banal Nationalism* ett av de mest betydande verken och den mest ändamålsenliga teorin. Billig menar att nationer formeras och en distinktion mellan ”oss” och ”dem” skapas genom implicita, vardagliga inslag av nationalism. I sina empiriska undersökningar intresserar sig Billig för de nationalistiska uttryck som för gemene man vanligtvis passerar obemärkt och oreflekterat, som medför att en individ inte aktivt behöver minnas sin nationella tillhörighet, utan att folket ser till att det sker kollektivt, genom att instifta institutioner, ceremonier och ritualer.⁵⁰ Det finns exempelvis sällan någon som ifrågasätter det faktum att USA:s flagga hänger utanför en domstols- eller myndighetsbyggnad i USA, men det är just det rutinmässiga, passiva flaggandet som Billig menar är avgörande för skapandet av en nation och dess gränser – snarare än krig, debatter

⁴⁹ Ibid, s. 208.

⁵⁰ Billig 1995, s. 69.

eller idrottsevenemang där man medvetet tar upp ämnet nationalism för diskussion och aktivt flaggar för sin egen nation.⁵¹

Lingvisten Norman Fairclough skulle säga att flaggan utanför domstolsbyggnaden är ett ”naturaliserat” uttryck för nationalism, vilket betyder att det tas för givet, hoppas över, och undviker därmed debatt och ifrågasättande. En ideologisk-diskursiv formation, som Billigs exempel med flaggan mot bakgrund av Fairclough skulle kunna kallas, har förmågan att framställa ideologiska konstruktioner som sunt förnuft.⁵²

Nationalismen ska enligt Billig och flertalet andra teoretiker betraktas just som en ideologi. I sitt resonemang stödjer sig Billig mot Roland Barthes tes om att en ideologi har förmågan att förmedla en världssyn yttrad med ”the voice of nature”⁵³, vilket innebär att begrepp framstår som självklara och underförstådda, trots att de egentligen är ideologiskt präglade och bär på värdeladdningar. Nationalismen som ideologi riktar blicken såväl inåt som utåt, mot inre och yttre fiender, mot medlemmar och icke-medlemmar av nationen. Nationalistiska yttranden brukar dels framhäva nationens särprägel – det unika med ”vår” nation, dels peka på nationen som en del av en universell världsordning. ”Vi” är svenskar på samma sätt som ”de” är turkar, belgare, greker och så vidare.⁵⁴

Omvandlat till mitt uppsatsämne innebär teorin att fokus riktas mot små, naturaliserade och oreflekterade ordval som förekom i början av 1800-talet i svenska dagstidningar. Hur skapade man ett ”vi” och ett ”de”, och vilka åsyftades med de ordvalen?⁵⁵

Begreppet deixis eller deiktiska uttryck är en väsentlig del av Billigs teori och också viktigt för undersökningen. Deiktiska uttryck avser ord som får en viss innebörd beroende på vilken kontext de uppträder i. Det är i regel ord som står i bestämd form (*staden*), men även partiklar (*här, där*). Den bestämda formen ska härvid inte ses som blott en fråga om rättstavning eller korrekthet, utan en ledtråd för att nysta upp förgivettagen kunskap. Ponera att orden ”platsen”, ”vädret” och ”riket” används. Då blir analysfrågorna jag ställer till källmaterialet ungefär ”vilken plats – Sverige eller Finland, eller ska de ses som ett och samma?”, ”Syftar

⁵¹ Ibid, s. 6. Billig kallar det aktiva flaggandet för ”hot nationalism” och den därpå i vardagen förekommande varianten med passivt flaggande för just ”banal nationalism”.

⁵² Norman Fairclough, *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*, (London och New York: Routledge, 2010) s. 30.

⁵³ Roland Barthes, *Roland Barthes*, (Basingstoke: Macmillan, 1977), se Billig 1995, s. 37.

⁵⁴ Ibid, s. 74.

⁵⁵ Ibid, s. 114–115.

’här’ på Sverige och ’där’ på Finland?’ och ”vems väder – Sveriges, Finlands eller bådas?”.⁵⁶
Svaren på frågorna framgår i regel ur kontexten.

Genom att rikta uppmärksamhet mot såväl medvetna som omedvetna ordval kan jag komma åt den del av den svenska attityden gentemot Sverige och Finland som inte var uttalad eller officiell utan underförstådd, självklar och ofreflekterad, och samtidigt riktad mot det svenska läskunniga folket.

Jag är medveten om att kritik kan riktas mot att jag tillämpar det teoretiska perspektivet på en tidsperiod då nationer ännu inte hade antagit sin finita, moderna form. Billig själv anser att nationsformering har två stadier, varav det första inbegriper ett aktivt ”flaggande”, då nationen sätter upp gränser och skapar inre och yttre fiender. I det stadiet är nationalismen på tapeten. Banal blir den däremot när nationen har etablerats och själva nationsbegreppets innebörd är tydlig för dess medlemmar. Därför bör jag precisera att det inte är nationsformeringen jag undersöker, utan rättare sagt hur rikets dagligen reproducerades med nationalismens medel.

5.2 Banal nationalism – en turkisk fallstudie

Hur dagens hegemoniska föreställning om nationen som den enda gångbara samhällsformen reproduceras i medier har undersökts av Arus Yumul och Umut Özkırmılı. Deras artikel *Reproducing the nation: ‘banal nationalism’ in the Turkish press* är en fallstudie baserad på Michael Billigs teorier. Studien har till den här uppsatsen bidragit med flera exempel på hur dagspress kan läsas för att komma till klarhet med den banala nationalismens uttrycksformer.

”Vad händer med nationalismen när nationalstaten väl är etablerad?” är utgångspunkten för Yumuls och Özkırmılıs studie.⁵⁷ Svaret söker de i turkisk tidningspress genom att göra ett slumpmässigt nedslag den 16 januari 1997 och läsa 38 papperstidningar med olika politiska partisympatier, för att sedan räkna det som Billig kallar för ”flaggings of nationhood”, det vill säga obemärkta, rutinartade handlingar och uttalanden som dagligen reproducerar nationen.

Yumul och Özkırmılı argumenterar för att tidningar flaggar för nationalism på åtminstone två sätt: Tidningarnas struktur, som uppdelningen i inrikes- och utrikesnyheter, implicerar begreppet nation och kategoriserar händelser utgående från det. Dessutom använder sig

⁵⁶ Ibid, s. 105–109.

⁵⁷ Billig 1995, s. 43–44.

tidningarna av deiktiska uttryck, till exempel ”här”, ”vi” med mera, vilket ger läsarna intrycket av att det nationella hemlandet är liktydigt med deras hem, där de befinner sig i läsande stund. Därtill kommer distinktionen mellan ”oss” och ”dem”.⁵⁸ Kultursektionen i tidningarna bidrar till att stärka och upphöja den egna kulturen, att skapa en nationell partikularism, men samtidigt till att anlägga universella perspektiv på den egna kulturen. På kultursektionen förekommer även glorifiering av det förflutna och en nostalgisk längtan efter nationens nästa guldålder.⁵⁹

Till skillnad från den fallstudie Billig själv gör på brittiska dagstidningar den 28 juni 1993⁶⁰ tar Yumul och Özkırmılı med kvantitativa indikatorer i sin mätning, för att bland annat visa på inrikesnyheters dominans och tidningarnas frekventa bruk av nationella symboler i såväl titlar som logotyper. Dessutom beaktar de politikernas retorik (adressering av en publik som ”kära turkiska medborgare” eller dylikt) som en grundbult i ”homeland-making”.⁶¹ Vad gäller väderkartorna visar det sig att läsarna förväntas känna igen Turkiets geografiska form på en karta, eftersom namn på platser inte skrivs ut. Ramen för läsarnas förståelse är i många sammanhang underförstått hemlandet, den egna nationen.⁶² Under vinjetten ”utrikes” går det att skönja en konstruktion av fiendskap, en dikotomi mellan ond och god, som i regel placerar hemlandet i rollen som offer för diverse orättvisor från ”den andras” håll.⁶³

Det bör framhåvas att min studie i flera avseenden skiljer sig från Yumuls och Özkırmılıs. Min uppsats är en historisk undersökning som riktar blicken mot en tid då nationen som samhällsform inte existerade i sin nuvarande politisk-juridiska form. Därför kommer jag att i högre utsträckning notera ord som ”rike”, ”Sverige”, ”kungen” och så vidare, som senare blivit liktydiga med det som vi i dag benämner ”nation”. Dessutom var tidningsväsendet och -läsningen annorlunda i Sverige i början av 1800-talet jämfört med i Turkiet kring millennieskiftet. De tidningar jag läser riktade sig till en mindre, lokal publik och bilder förekom inte alls i trycket. Idrottsevenemang, som upptar en stor del av Yumuls och Özkırmılıs fokus,⁶⁴ arrangerades inte år 1805.

⁵⁸ Billig 1995, se Arus Yumul & Umut Özkırmılı, ”Reproducing the nation: ‘banal nationalism’ in the Turkish press”, *Media, Culture & Society* 22:6 (2000), s. 788.

⁵⁹ Yumul & Özkırmılı 2000, s. 796–797. Vi finner ett liknande resonemang hos Billig (1995, s. 101): Ord som ”ännu”, och ”igen”, då politiker talar om sin nations historia, används för att dels glorifiera det förflutna, dels markera mot uppfattade fiender att de inte ska låtas avbryta nationens kontinuitet.

⁶⁰ Billig 1995, s. 115.

⁶¹ Yumul & Özkırmılı 2000, s. 789.

⁶² Ibid, s. 790.

⁶³ Ibid, s. 795.

⁶⁴ Ibid, s. 800–801.

Icke desto mindre plockar jag flera inspirerande inslag från Yumuls och Özkırımlı's undersökning, då i synnerhet uppmärksamheten för tankar, reaktioner och symboler som blivit rutinmässiga och därmed passerar obemärkt,⁶⁵ men även uppmuntrandet till att utöka antalet fallstudier för att forskningen ska kunna dra slutsatser kring hur omfattande banal nationalism varit i olika tider och på olika platser.

5.3 Benedict Anderson och föreställda gemenskaper

Nationalstaten är ett abstrakt begrepp som i olika tider har laddats med olika innebörd. Som samhällsform uppkom den enligt de flesta historiker och samhällsvetare först mot slutet av 1700-talet i Europa då den gradvis fråntog dynastierna (till exempel den habsburgska och romanovska) makten, medan den antog sin nuvarande form först hundra år senare.⁶⁶

En viktig aspekt av nationalstaten är att den, som socialantropologen Benedict Anderson påpekar, är en föreställd, fiktiv gemenskap snarare än reell. Med föreställd avser Anderson att även om medlemmar i en nation under en livstid knappast hinner träffa eller känna någon personlig anknytning till en ens promille av sina gelikar, så bidrar medier såsom romaner och tidningar till att skapa tänkta band mellan nationens invånare. Det i sin tur ger upphov till att nationens medlemmar känner sig som en del av en nationell gemenskap och delar upplevelser och karaktärsdrag: De skulle säga sig ha en och samma nationell identitet.⁶⁷

Att nationsformeringen i Europa inföll under 1700-talet är ingen tillfällighet. I takt med att den kapitalistiska bokmarknaden och pirattrycket slog igenom intensifierades kommunikationen bland invånarna och nationsbegreppet fick stor spridning. Uppfinnandet av boktryckarkonsten några hundra år tidigare hade inte medfört en tillräckligt bred distribution av text och opinion för att omfatta en majoritet av folket.⁶⁸ På 1700-talet började tidningarna och böckerna knyta samman befolkningen genom berättelser, nyheter och gemensamma livsöden. Tidningstrycket underlättade samtidigt anammandet av *ett* nationalspråk ur en mängd dialekter, vilket flera forskare har sett som en avgörande faktor i nationsformeringen.⁶⁹ Nationen kom att överta mycket av den kontinuitets- och

⁶⁵ Ibid, s. 790.

⁶⁶ Hobsbawm 2002, s. 9.

⁶⁷ Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*, (London: Verso, 2006), s. 5.

⁶⁸ Ibid, s. 140. Även Anthony D. Smith har betonat kommunikationens betydelse för det moderna identitetsskapandet, i synnerhet för den nationella identiteten.

⁶⁹ Ronald Grigor Suny & Geoff Eley, *Becoming National: A reader*, (New York: Oxford University Press, 1996), s. 7.

meningsskapande makt som religionen haft fram till modernitetens genombrott, och nationalism är därför enligt Anderson snarare att betrakta som ett kulturellt system än som en politisk ideologi.⁷⁰

Vad har då termen *föreställda gemenskaper* för relevans för just tiden för uppbrottet i riket Sverige-Finland? Det är den nationella identitetens förmåga att svetsa samman en grupp människor så till den grad att de är beredda att döda och spilla blod för nationen. Den tongivande ingångsfrågan hos samtida nationalismforskare har varit hur det kommer sig att de militärer som nationerna upprätthåller får invånarna att tänka att ”vissa saker är mer värdefulla än livet självt”,⁷¹ en fråga apropå vilken Benedict Anderson menar att uppoffringen eller beredvilligheten att dö för nationens väl är mer betydelsefull och anmärkningsvärd än dödandet i krig.

Om då nationer, genom att sprida föreställningen om en gemenskap mellan invånarna i tidningar under 1700- och 1800-talet, kunde ställa upp arméer som var beredda att dö för nationens väl, inställer sig frågan varför blodutgjutandet på Sveaborg våren 1808 var av den omfattning den var. Var svenska soldater inte beredda att dö för Finland? Var Sverige inte ännu nation i den bemärkelsen att en nationell identitet hade etablerats bland folket? Eller ansågs Finland inte tillhöra den svenska nationen? I den diskussionen är distinktionen mellan *rike* och *nation* helt avgörande. Man kan säga att Sverige kring 1808 var ett rike som höll på att anta en nations form. Att också Finland uppvisade vissa tendenser till en egen nationell identitet redan då, med finska språket som dess ultimata uttryck, åsidosätter jag med hänvisning till att uppsatsens syfte är att fokusera på Sverige.

5.4 Metodkritik

Nu kanske någon undrar hur jag kan tillämpa teorier om nationalism på en tidsperiod då nationer i modern bemärkelse inte fanns? Hur kan jag leta efter nationalistiska undertoner i ett källmaterial som inte nämner ordet nation en enda gång? Blir inte ett sådant angreppssätt per automatik anakronistiskt? Inte bara Benedict Anderson utan även Eric Hobsbawm har ju

⁷⁰ Ibid, s. 11.

⁷¹ Billig 1995, s. 1, se även Anderson 2006, s. 144.

poängterat att nationen som statsform uppkom först i slutet av 1700-talet och slog igenom på allvar först omkring hundra år senare.⁷²

Svaret på frågorna är själva fundamentet för min metod. Nationalism som jag använder ordet ska inte förstås i dess strikta bemärkelse, utan tillåtas flexibilitet. Man kan kalla min teori ”rikism”, om man anser det mer adekvat. Jag är fullt medveten om att Billig själv menar att banal nationalism förekommer först när nationalstaten nått sin fullt etablerade, fredstida form. Den föreställningen polemiserar jag emot genom att bringa i dagen just uttryck för nationalism under en tid då nationalstater inte ännu fanns, eller på sin höjd var embryon. Om undersökningen kommer att visa på nationsbegreppets flytande karaktär, att samhällsformer av nationsart går att spåra längre tillbaka i tiden än hittills varit känt, är det bara välkommet. Vilket fotfäste nationsbegreppet hade eller vilken roll nationstillhörighet spelade för vanliga människor under 1800-talet ska inte utredas inom omfattningen av den här uppsatsen, men frågorna är relevanta.

Risken med undersökningen är att de deiktiska uttryck och den banala nationalismen i dagstidningarna som min uppmärksamhet riktas mot är mer betydelsefulla på 2000-talet än de var i sin samtid. Det är lätt hänt att perspektivet blir teleologiskt, det vill säga att med facit på hand se bakomliggande ”orsaker”, som trots allt bara var några i mängden och inte med nödvändighet kausala.

Liksom Yumul och Özkırmılı betonar bör en forskare på nationalismens fält ständigt ta i beaktande faran i att själv genom undersökningen reproducera nationalism och nationalistiska tankar. Det kan hända att nationerna som samhällskonstruktioner framstår som av naturen givna i undersökningar, trots att det kanske är just den föreställningen man vill omvärdera. Men så länge moderna nationer utgör dagordningen år 2019 är det oundvikligt att använda de termer som har fotfäste och betydelse i vår samtid, för att kunna utröna något av intresse för vår samtida politiska arena. Nationalstaten som begrepp är ofrånkomligt och det enda tillgängliga alternativet tills en annan samhällelig ordning inrättats.⁷³

⁷² För Hobsbawms undersökning se *Massproducerade traditioner*, s. 9. Hans argumentation baserar sig främst på att flertalet nationella traditioner uppkom i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. För motsvarande resonemang hos Anderson se *Imagined Communities*, s. 4.

⁷³ Yumul & Özkırmılı 2000, s. 802.

6. Källmaterial och urval

Denna uppsats bygger på en genomgång av Stockholmspressen under en slumpmässigt vald tidsperiod före det finska kriget, närmare bestämt mars 1805. För att överensstämma med uppsatsens syfte bör empirin kunna sägas stå för gemene svensk mans sätt att uttrycka sig i skrift. Det är allt annat än en enkel uppgift för tidigt 1800-tal – till exempel var tidningstrycket begränsat till några få personer som beviljats ett kungligt utgivningsprivilegium. Det är inte heller sagt att majoriteten av befolkningen läste tidningar överhuvudtaget, eller att de för den delen själv hade uttryckt sig på samma sätt som redaktörerna gjorde. Läs- och skrivkunnigheten var inte lika självklar då som nu.

Genom att läsa ett brett urval av tidningar kan jag trots allt utläsa vad som var gemensamt för dem, och därför kan sägas ha utgjort den tidens genomsnittliga formuleringar, ordval och framställning.

För att nationalism eller landsfrågan inte ska ”vara på tapeten” utan att tidsperioden kan anses stå för vardagen, eller så nära den det går att komma, gör jag ett slumpmässigt nedslag i tidsperioden. Michael Billig utför en liknande undersökning som jag och undersöker samtliga landstäckande tidningar som utkom en junidag 1993 i Storbritannien. Han väljer medvetet ett sådant nedslag att eventuella kungliga festligheter eller krig inte är på agendan. Sådana händelser kan anses blossa upp en ”hård” variant av nationalism, ett aktivt flaggande snarare än passivt.⁷⁴

Finska kriget är en sådan händelse. Skulle jag göra nedslaget 1808 eller 1809 skulle de bakomliggande, oflekterade attityderna knappast träda fram. Finland och nationalism var icke-frågor i 1805 års tidningar, och just därför undersöker jag dem. I andra änden är kröningen av Gustav IV Adolf år 1800 är början på en epok i svensk historia och 1805 hade han redan etablerat sin politik gentemot dagspressen. Jag har med andra ord strävat efter en så vanlig tidpunkt som möjligt – även om det inte finns helt normala tidpunkter i historien.⁷⁵

En lottdragning gjorde att valet föll på tidningar publicerade från början av mars månad, närmare bestämt de sju första numren av respektive tidning. Att inte flera nummer

⁷⁴ Billig 1995, s. 109–110.

⁷⁵ Ibid, s. 110. Alla avvikelser, som infaller för att tidningarna publicerats just i mars 1805, kommer att bortses från.

inkluderades berodde på att observationerna mattades eftersom liknande artiklar, eller till och med exakta kopior, successivt dök upp.

Det råkade sig att drottning Fredrika fött prinsessan Amalia i slutet av februari, vilket intensifierade rapporteringen från kungahuset. Det kommer ändå inte uppta en oproportionerligt stor del av resultatredovisningen.

Nackdelen med urvalsmetoden, att göra ett slumpmässigt nedslag och läsa samtliga tidningar under den perioden, är att jag inte kan uttala mig om omfattningen av den banala nationalismen. Hade tidningarnas skrivelser pågått redan ett längre tag eller hade de nyligen tagit en ny riktning? Pågick den banala nationalismen ännu länge och intensifierades den? Genom slumpmässigheten är min förhoppning trots allt att visa på att resultatet är generaliserbart för hela slutperioden i Sveriges och Finlands gemensamma historia.

6.1 De undersökta tidningarna

Innan vi ger oss i kast med empirin ska först tidningarnas upplägg, utgivare och skribenter i grova drag presenteras. Det är nyttigt att ha i åtanke för att kunna anlägga kritiska perspektiv på formuleringarna i texterna.

Inrikes Tidningar började ges ut i Stockholm år 1760 av Matthias Benzelstjerna. Sedan tidigare publicerade Benzelstjerna *Stockholms Post-Tidningar*, som kom att slås ihop med sin systertidning år 1821. Tidningen följde ett antal stadgor som i detalj beskrev vad tidningen hade i uppdrag att meddela allmänheten: befordringar vid hovet, banken och magistrater, ämbetsmäns och ”förfärliga fruntimmers” dödsfall, ”märkligare giftermål” med mera.⁷⁶ Georg Landberg menar att *Inrikes Tidningar* var en av kungens viktigaste kanaler för att kommunicera ut sin politik till folket.⁷⁷ Vid instiftandet av tidningen beviljades Benzelstjerna censurfrihet, vilket innebar att *Inrikes Tidningar* undgick statlig inblandning i publiceringsprocessen. De flesta numren av 1805 års *Inrikes Tidningar* är fyra sidor långa, varav en stor del är vikt åt rapportering om kungahuset, riksomfattande kungörelser och inskickade brev, även om den största delen är utrikesnyheter, titeln till trots. Efter helger

⁷⁶ Bernhard Lundstedt, *Sveriges Periodiska Litteratur*, 1895–1902, http://www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/1/1_75.htm [hämtad 2019-05-06].

⁷⁷ Elisabeth Reuterswärd, *Ett massmedium för folket. Studier i de allmänna kungörelsernas funktion i 1700-talets samhälle*, doktorsavhandling (Lund: Lunds universitet, 2001), se Max Edling & Patrik Winton (red.), ”Ett nödvändigt ont. Statsskuld och politik i Förenta staterna och Sverige 1780–1870”, *Opuscula Historica Upsaliensia* 38 (2009), s. 77.

kunde *Inrikes Tidningar* vara några sidor längre än normalt. Ett nummer av *Inrikes Tidningar* kostade år 1805 1 riksdaler och 12 skilling.

Vid tiden för sitt grundande 1767 gavs *Dagligt Allehanda* ut som en annonsbilaga till *Stockholms Weckoblad*. Efter att grundaren P. Mommas son W. Momma rymt från Sverige 1771, köptes tidningen och dess tryckeri upp av assessor Johan Pfeiffer. Hans systerson Carl Schiöström övertog tidningsutgivandet kring årsskiftet 1802–1803, och hade hand om det fram till sin död 1809. Intressant är att Schiöström 1806, det vill säga efter min undersökningsperiod, blev varnad av hovkanslern för att ha publicerat artiklar från utlandet som hade förefallit regeringen ”betänkliga och obehöriga och tillika förrådde en mindre insigt och urskiljning än redaktionen af ett tidningsblad fordrade”. Konsekvensen blev att hovets sekreterare skulle läsa igenom och ge sitt godkännande till alla politiska och utländska nyheter. Därför kan vi betrakta *Dagligt Allehandas* artiklar under min undersökningsperiod som måhända de mest regimkritiska. I vanliga fall är upplagorna av *Dagligt Allehanda* tolv sidor långa, varav åtta sidor är tillägnade kungörelser, annonser och dylikt, med tonvikt på utgivningsorten Stockholm. Ett nummer av tidningen kostade 2 riksdaler banco år 1805.⁷⁸ Summan motsvarade nio dagslöner för en hantlangare i Stockholm.⁷⁹

Stockholms Posten grundades 1778. I inledningen omfattades tidningen av 1774 års tryckfrihetsförordning, men genom en inskränkning år 1785 blev utgivarna tvungna att ansöka om trycktillstånd av kungen, vilket beviljades för 30 års tid av två anledningar, den första att ”regeringen har i sina händer en accrediterad ströskrift, och den andra, att *Dagligt Allehanda* hölles därigenom inom vissa skrankor”.⁸⁰ Regeringen såg alltså *Stockholms Posten* som en plattform för att kommunicera ut sin politik. Dyliga restriktioner togs bort 1809 efter Gustav IV Adolfs avgång, vilket resulterade i flertalet nyutgivna pamfletter och tidningar.⁸¹ Vid tiden för min undersökning var C.P. Lenngren redaktör och ansvarig utgivare för *Stockholms Posten*, och ett nummer kostade 2 riksdaler banco. Av de undersökta tidningarna

⁷⁸ Bernhard Lundstedt, *Sveriges Periodiska Litteratur*, 1895–1902, http://www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/1/1_127.htm [hämtad 2019-05-11].

⁷⁹ Johan Jarlbrink & Patrik Lundell (red.), *Från pressarkivet 1800–1899. En källsamling*, (Stockholm: Kungliga biblioteket, 2012), s. 22, http://www.kb.se/dokument/Aktuellt/audiovisuellt/Fr%C3%A5n%20pressarkivet/Fran_pressarkivet.pdf [hämtad 2019-05-13].

⁸⁰ Bernhard Lundstedt, *Sveriges Periodiska Litteratur*, 1895–1902, http://www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/1/1_223.htm [hämtad 2019-05-13].

⁸¹ Edling & Winton 2009, s. 122.

har *Stockholms Posten* den mest gedigna utrikesrapporteringen, som upptar merparten av de fyra sidorna tidningen vanligtvis består av.

Sammanlagt utkom fem tidningar i Stockholm år 1805. De som utesluts ur undersökningen är *Nytt och gammalt*, eftersom materialet är knapphändigt i den smala och bara en gång i veckan utkommande tidningen, och ovannämnda *Stockholms Post-Tidningar*, som till sitt innehåll är så gott som identisk med *Inrikes Tidningar*, vilket lär bero på att de delade redaktör.

Som vi ser i fallet *Stockholms Posten* utsattes flera tidningar för censur och övervakning. Gustav IV Adolf höll censur för oundvikligt för att hindra regimkritiska åsikters spridning och skapandet av sammanslutningar. Den rädslan hade sina rötter i 1789 års borgarrevolution i Frankrike.⁸²

Att vara redaktör för en tidning verkar ha inneburit andra arbetsuppgifter än dem som vi är vana vid i dag. Bland annat förekommer frekvent texter som författats av andra och skickats in till tidningen, både inrikes- och utrikesnyheter. Det som vi 2019 skulle kalla för annonser och även kungörelser formulerades ofta av utomredaktionella personer och matades in utan ändringar, i vissa fall efter översättning. Ett antal texter ingår i flera nummer av tidningarna varför redaktörerna ibland tycks ha behövt fylla ut sidorna för att komma upp till fyra. Ett exempel är rapporten om kungens färd tillbaka till Sverige, som publiceras såväl den sjätte som den åttonde mars i *Inrikes Tidningar*, så gott som oförändrad. Det beaktar jag i undersökningen så att samma observation inte noteras fler gånger än en.

6.2 Stavning och språk

Rättstavningen och språkriktigheten i tidningarna år 1805 hade många influenser från framför allt tyskan och franskan. Svenskan innehöll under 1700- och 1800-talet flera lånord från andra språk som sedermera försvenskats. I citaten från tidningarna kommer stavningen att återges så precist och troget originalet som möjligt, vilket naturligtvis sker på läsbarhetens bekostnad. Men som jag ser det väger förståelsen för 1805 års uttryckssätt på dess egna villkor tyngre. I löpande text använder jag endast ord som numera är vedertagna i svenskan, enligt Svenska Akademiens ordlista från 2015.

Vad gäller tysk stavning är användningen av bokstäver som ”ß” i stället för ”ss” noterbar. Dessutom stavades ord med v-ljud vanligtvis med ”w”, för att undvika sammanblandningen

⁸² Ibid, s. 78.

med tyskans v-ljud, som på svenska uttalas "f". Fransk stavning ser vi i ett antal föremål eller fenomen som spridit sig från den franskspråkiga världen till Sverige, som "contoir" (kontor), "bouteille" (butelj, flaska) och "meubler" (möbler).

Tryckningen är inte hundra procentig och felstavningar förekommer i tidningarna. Den första svenska ordboken med standardiserade anvisningar för rättstavning gavs ut 1850.⁸³ Dessutom kunde texter inte sparas i trycket och redigering i efterhand var krångligare än det är i dag.

Även varierande ordval som syftar till samma fenomen är vanligt. Dessa punkter sammantagna medför att en ordsökning i Kungliga Bibliotekets digitala databas inte skulle ha varit möjlig eller att den i varje fall hade lett till ett bristfälligt utfall. Artiklar av värde skulle ha hamnat utanför sökordens spann eller så skulle jag inte ha använt rätt sökord för att komma åt relevanta texter.

Om vi bortser från stavningsfel och varierande användning av orden, finns även en felmarginal vad gäller min uppfattning av texterna. Det finns en risk för att ord, utan att jag i min läsning blir medveten om det, hade en annorlunda innebörd år 1805, trots att ordet används än i dag. Sådana betydelseskiftningar ämnar jag reflektera över, i fall jag tillskriver ett särskilt ord speciell vikt för min undersökning. Dessutom förutsätter jag av mig själv, främst när det kommer till orter och län, att jag känner till både Sveriges och Finlands geografi så till den grad att jag kan skilja mellan dem. Min egen uppväxt i Finland borde garantera att jag känner till de geografiska egennamn som förekommer, i andra fall söker jag upp dem i uppslagsböcker eller på internet.

I tidningarna förekommer ställvis översatta passager på franska och tyska. De tyder på att läsekretsen förväntades ha åtminstone basala kunskaper i de språken, eller också hoppade de som inte förstod över de textsjoken. Frågan är vilka samhällsklasser som hade sådana språkkunskaper och huruvida tidningarna genom att inte översätta riktade sig till en utvald, exklusiv grupp av människor.

⁸³ Svenska Akademien och Göteborgs universitet, *SAOLHist*, u.å., <http://spraakdata.gu.se/saolhist/> [hämtad 2019-05-13]. Den första ordboken *hette Ordbok öfver svenska språket af A. F. Dalin* och sammanställdes mellan 1850 och 1853.

6.3 Tidningsläsning i det tidiga 1800-talets Sverige

Att bara titta på upplageantal för att belysa hur stor spridning eller vilken genomslagskraft de undersökta tidningarna hade i det svenska samhället vore att bortse från en viktig del av 1800-talets verklighet. Tidningsläsningen på 1800-talet innebar i praktiken högläsning – i andra fall sades uttryckligen att man läste ”tyst för sig sielf”.⁸⁴ Läskunnigheten var utbredd redan innan införandet av allmän folkskola år 1842,⁸⁵ så man kan anta att flertalet invånare i Stockholm kunde ta till sig de tryckta tidningarnas budskap. För övrigt hade Stockholms stad år 1800 cirka 75 000 invånare och länet omkring 170 000.⁸⁶

Det är svårt att få reda på exakta siffror för tidningarnas upplagor, men när *Aftonbladet* grundades 1830 och trycktes i 3 000 exemplar och på ett decennium steg till 8 000 sågs den som sin tids mest ”makalösa upplaga”.⁸⁷ Tidningen *Argus* utkom under sina glansår under 1820-talet ut i ett par tusen exemplar.⁸⁸ Dessa siffror kan ses som övre gränser för *Inrikes Tidningars*, *Dagligt Allehandas*, och *Stockholms Postens* upplagor år 1805. Som sagt är det dock bara siffror och huruvida tidningarna brukade skänkas eller säljas vidare, vilket i så fall höjde det totala läsarantalet, kan bara spekuleras kring.

7. Resultat och analys

I det följande kommer observationer från källmaterialet att presenteras och analyseras löpande. Det sker i dialog med de teoretiska resonemang som Michael Billig och Benedict Anderson myntat. Resultatet är uppställt efter teman som urskilts i källmaterialet, men vid resultatredovisningen liksom vid läsningen av källmaterialet har uppsatsens frågeställningar beaktats:

- Vilka former av banal nationalism finns det i svensk dagspress i början av 1800-talet?
- Hur omnämndes Finland och människor från Finland i dåtidens svenska dagspress?

⁸⁴ Eva Helen Ulvros, *Fruar och mamseller: Kvinnor inom sydsvensk borgerlighet 1790–1870*, (Lund: Historiska Media, 1996), kap. 6, se Johan Jarlbrink, ”Lässcener: Publik och medier på kafé och sockenbibliotek”, i *1800-talets mediasystem*, red. Jonas Harvard & Patrik Lundell, (Stockholm: Kungliga biblioteket, 2010), s. 53.

⁸⁵ *Ibid*, s. 50–51.

⁸⁶ Stockholms Stads Utrednings- och Statistikkontor AB, *Folkmängd i Stockholm, länet och riket den 31 dec 1750–2008*, u.å., <https://web.archive.org/web/20111104153437/http://www.usk.stockholm.se/arsbok/b049.htm> [hämtad 2019-05-13].

⁸⁷ Patrik Lundell, ”Nyktterhetsfrågans mediala förutsättningar och karaktär”, i *1800-talets mediasystem*, red. Jonas Harvard & Patrik Lundell, (Stockholm: Kungliga biblioteket, 2010), s. 92.

⁸⁸ Jarlbrink & Lundell 2012, s. 22.

7.1 Kungahusets och rikets ständiga närvaro

Det mest iögonfallande vid läsningen av dagspress utgiven i mars 1805 är dess återkommande rapportering om det svenska kungahuset. Tydligast är detta hos *Dagligt Allehanda*, som i början av mars varje dag inleder sin rapportering på förstasidan med en uppdatering kring drottning Fredrikas och den 22 februari födda prinsessan Amalias hälsa.

Stockholm den 28 febr. 1805. f.m. Hennes Maj:t Drottningen har haft en god natt. Hennes Kongl. Höghet Prinseßan mår wäl.

Eftermiddagen. Hennes Maj:t Drottningen och Hennes Kongl. Höghet Prinseßan fortfara att må tämmeligen wäl.⁸⁹

Den här intensiva bevakningen har sin förklaring i förlossningen som ägde rum bara några veckor tidigare: I anslutning till en sådan händelse är det speciellt angeläget att berätta om kungligheterernas hälsa. Trots att det inte är textens primära syfte, bidrar den likväl till att påminna läsarna om vilket rike de tillhör och vilka deras statsöverhuvuden är, inte minst tack vare dess framskjutna position. En invånare i Stockholm behöver inte, för att tala med Billig, för egen kraft *minnas* vilken nation eller rättare sagt rike den befinner sig i och är en del av, utan folket ser till att minnas det kollektivt⁹⁰ – genom att inrätta institutioner som exempelvis *Dagligt Allehanda*.

Varje gång ett ämbete eller en plats har förledet ”konglig” skrivs det ut. Det ser vi till exempel när tre personer i *Dagligt Allehanda* meddelas ha avlidit och deras titlar nämns i första rum. För ”Chur-Saxiske Chargé d’Affaires wid kongl. Svenska Häfwet”, ”Hof-Inköparen hos hans kongl. Höghet hertigen af Södermanland” och ”Waktmästaren wid kongl. Controll-Werket” är placeringen på för kungahuset betydande poster mer relevant att nämna än till exempel födelseort eller vilka anhöriga som sörjer dem.⁹¹ Det förmedlar för läsarna ett intryck av underkastelse och lojalitet gentemot kungen. Samma förled förekommer i namn på platser, ”kongl. Police-Kammaren”, ”kongl. Djurgården” och så vidare.⁹² Dock är kontexten förgivettagen på så sätt att ”Sverige” inte ingår i benämningen,⁹³ och läsaren förväntas ha den

⁸⁹ *Dagligt Allehanda* 1805-03-01. Dyliga citat från så gott som varje dags tidning skulle kunna plockas ut för den undersökta tidsperioden. I synnerhet *Dagligt Allehanda* och *Inrikes Tidningar* har en omfattande bevakning av kungahuset med anledning av födseln.

⁹⁰ Billig 1995, s. 69.

⁹¹ *Dagligt Allehanda* 1805-03-08.

⁹² *Dagligt Allehanda* 1805-03-04.

⁹³ Michael Billig (1995, s. 117) tar upp exemplet med att tidningar väljer att kalla det meteorologiska institutet i Storbritannien, ”British Met[eorological] Office” för kort och gott ”Met Office”, i samband med väderleksrapporter. Det är möjligt eftersom den nationella kontexten är underförstådd för skribenten och läsaren.

förkunskap som krävs för att veta vad som åsyftas: Att kungen är Gustav IV Adolf nämns ytterst få gånger.

Till påminnandet om den nationella kontexten bidrar även artiklar som *Inrikes Tidningars* rapport från prinsessans dop den 28 februari. Den innehåller en exakt förteckning över vilka som ingick i processionen till slottskapellet, vilket är en lång rad kungligheter, förutom svenska även danska och tyska. Rapporten upptar de tre första av tidningens åtta sidor, varför vikten av dopet och av att ha koll på vilka som fanns på plats inte kan undgå läsaren.⁹⁴

Inrikes Tidningar har inte bara i rapporteringen en inriktning på kungahuset och rikets högsta nivåns angelägenheter, utan dessutom en logotyp som antyder rojalistiska sympatier:

Förstasidan för *Inrikes Tidningar* den 5 mars 1805. I symbolens mitt ser vi de tre kronorna med en stor krona ovanpå, nedan prydd av krattan och hermesstaven, varav den senare stod för postväsendet.⁹⁵ Systertidningen *Stockholms Post-Tidningar* hade samma symbol.

De tre kronorna har en omtvistad historia och symbolens ursprung är än i dag inte fullt klarlagt. Vissa hävdar att de härstammar från Magnus Erikssons tid som kung över Sverige, Norge och Skåne på 1300-talet och att de sedan nedärvt i raka led till Sverige.⁹⁶ Andra igen hävdar att de tre kronorna står för Svea, Göta och Wende rike, en tidigare benämning på de landområden som i dag är Svealand, Götaland (samt södra Sverige) och nordliga delar av Tyskland. Men även danskarna gjorde anspråk på de tre kronorna i sitt sigill under 1500-talet

⁹⁴ *Inrikes Tidningar* 1805-03-01.

⁹⁵ *Inrikes Tidningar* 1805-03-05.

⁹⁶ Svenska Numismatiska Föreningen, *Magnus Eriksson: Kungen med de tre kungakronorna*, 2014, https://numismatik.se/2artiklar/Magnus_Eriksson/ME.php [hämtad 2019-04-25].

med hänvisning till unionstiden.⁹⁷ Att bara Sverige skulle ha rätt till symbolen är inte självklart.

Hur det än förhåller sig med rikssymbolens historia, är den sprungen ur en historisk kontext. Läsarna på 1800-talet däremot ansåg de tre kronorna sannolikt vara sunt förnuft och en immanent del av vardagen i Sverige. Anlägger man den banala nationalismens perspektiv får man syn på en annan aspekt av rikssymbolen: tre kronor som *invented permanency*, ungefär ”uppfunnen beständighet”. Michael Billig menar att nationalismen som ideologi har förmågan att lägga beslag på attribut och symboler för en nation (eller ett rike), och framställa dem som evigt existerande, trots att de har en begränsad historia.⁹⁸ Begrepp som ter sig enkla och naturgivna visar sig vid närmare eftertanke vara nationalistiska konstruktioner. Uppfunna beständigheter möjliggör att gestalta riket eller nationen som en samhällsform som har existerat sedan tidernas begynnelse och som med tanke på dess oöverskådliga historia troligtvis består även i framtiden. Skapandet (snarare än återgivandet) av en lång nationell historia var en av grundpelarna i den moderna nationsformeringen,⁹⁹ vilket *Inrikes Tidningar* kan sägas ha medverkat i.

Det är intressant att begrunda vilken epok i historien symbolen syftar tillbaka till. Tre kronor står i princip för tre kungariken, fast med en stor krona ovanpå – eventuellt den svenska kungens särskilda maktposition. Tankarna förs till svensk stormaktstid genom en sorts glorifiering av det förflutna, som är ett ofta förekommande inslag i banal nationalism.¹⁰⁰

En annan vanlig påminnelse om Sveriges rikes närvaro är den brukliga valutan riksdaler samt underkategorierna riksgälds, banco, specie och riksmünt. Så anges till exempel priset för teaterbiljetter för en föreställning på Dramaten på formen ”Billetter a 1 Rd. Banco stycket finns alla dagar hos...”¹⁰¹ Användandet av ordet riksdaler väckte knappast något uppseende i sin samtid, vilket den vedertagna förkortningen ”Rd.” vittnar om. Det var ett uttryck som läsarna kände till men som på ett implicit sätt flaggade för det egna svenska riket, alltså såg till att invånarna på ett omedvetet plan interPELLERADES som lojala medborgare.

⁹⁷ Jan Samuelsson, ”Vasatiden 1521–1611”, i *Boken om Sveriges historia*, red. Hans Albin Larsson, (Stockholm: Forum, 1999), s. 128. Hermesstaven och krattan, som hänvisar till postväsendet respektive jordbruk, har däremot inga rojalistiska konnotationer.

⁹⁸ Billig 1995, s. 29.

⁹⁹ Anderson 2006, s. 44.

¹⁰⁰ Yumul & Özkırmılı 2000, s. 797. De skriver, efter Anthony D. Smith, att ”an idealization and glorification of the past, coupled with a nostalgic longing for a golden age, are important elements of the nationalist discourse”.

¹⁰¹ *Dagligt Allehanda* 1805-03-01.

Även vid lotterispelen var kungamakten närvarande: ”Den wördade Allmänheten underrättas, att andra Dragningen af det af hans Kongl. Mat:st för mig [undertecknad, F.D.D. Ulrich] allernådigt bewiljade Botlotteri (...) sker Tisdagen d. 12:te nästf. Mars kl. 11 f.m. uti huset N:o 43 i Trångsund.”¹⁰² Att kungen har beviljat den nämnda Ulrich handhavandet av lotteriet inger en känsla av förtroende och berättar för läsaren att dragningen är officiell, eftersom den lyder under kronan.

En spännande upptäckt vad gäller det kungliga lotteriet framgår av resultatredovisningen av dragningen den 27 februari 1805, som i sin helhet ingår i *Inrikes Tidningar*. Först listas vinster i Stockholm och vilket kontor man kan uppbära sin vinst på, för att sedan gå över till hur vinsterna utfallit på ”landsorterna”: I Ystad har fem lotter vunnit, i Malmö sju, Borås en, Jönköping åtta och så vidare. Av de totalt 67 landsorterna ligger inte en enda i dagens Finland. Frågan är då i fall de finnar som deltog hade maximal otur, eller mer troligt, varför finnarna inte deltog eller fick delta i lotteriet? Det ”Kongl. Svenska Nummer-Lotteriet” verkar exkludera Finland.¹⁰³ En möjlig anledning till att inga vinstlotter fanns i Finland är att dragningen skedde på plats i Gamla stan i Stockholm.¹⁰⁴ Om man vann behövde man dessutom visa upp sin lottsedel i lotterikassan i Stockholm.¹⁰⁵ De finnar som ville delta hade en längre resa och ansåg det kanske inte värt att företa färden för ett hasardspels skull.

7.2 Varierande förhållningssätt till Finland

Vilken ställning hade då Finland i svensk dagspress i början av 1800-talet? Hur omnämndes landet och hur ska omnämningarna tolkas?

För det första förekommer benämningen ”östra rikshalvan” inte alls i källmaterialet. Det vedertagna ordet för landområdet öster om Bottenhavet verkar helt enkelt ha varit ”Finland”. På motsvarande sätt kallas människor från Finland ”finnar”. Därmed anser jag det befogat att i det följande hålla mig till termerna ”finne” och ”finsk”, snarare än de i dag mer korrekta ”finländare” och ”finländsk”, som används för att omfatta alla språkgrupper i landet. Inte

¹⁰² *Stockholms Posten* 1805-03-05.

¹⁰³ *Inrikes Tidningar* 1805-03-12.

¹⁰⁴ En källa till detta är målningen *Dragning i Nummerlotteriet vid Indebetouska huset 1819*, utgiven av Carl Johan Ljunggren år 1819, som föreställer en dragning i det berörda lotteriet. Se <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/31207> [hämtad 2019-05-22].

¹⁰⁵ Stockholms stad, *Skapandet av ett Kungligt nummerlotteri*, u.å., <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/31223> [hämtad 2019-05-22]. Instiftningsdokumentet är från 1771 och utgivet av Kongl. Maj:t.

minst skulle ordet ”finländare” implicera ett eget land Finland vilket blir tvivelaktigt med tanke på att Finland inte var ett självständigt land 1805.

När riket och kungamakten har visat sig vara ofta återkommande begrepp i dagspressen, blir den relevanta frågan för min uppsats i fall dessa begrepp omfattar Finland.

Det finns åtskilliga formuleringar som tyder på att Finland inte betraktades som en del av Sverige. I en annons står det ”till salu finnes (...) större och mindre Säterier (...) och Skatte Landt-Egendomar, belägne nära och omkring Stockholms och Segelleben samt uti flere Provincer i Swerige och Finland...”¹⁰⁶ Om ”Finland” skulle inbegripas i ”Sverige”, skulle man inte behöva tillägga det. Förmodligen såg sig skribenten tvungen att förtydliga gentemot läsarna att vissa egendomar fanns öster om Bottenhavet.

Också *Dagligt Allehanda* kan kasta ljus på frågan om Finland ingick i ”oss”. Här är ett citat om folk som drabbats av en eldsvåda i Kristinehamn:

Under direction och anförande af Herr Kongl. Capellmästaren Häffner och Kongl. Förste Concertmästaren Herr Müller, kommer af Kongl. Hof-Capellet (...) en Concert å Riddarhus-Salen i morgon Tisdag den 5:te Martii at gifwas til förmån för de Nödlidande genom eldsvådan i Christinähavn...¹⁰⁷

Den nämnda konserten hoppas undertecknade arrangörer Silfwerstolpe och Häffner att folk vill köpa biljetter till för att visa frikostighet mot ”nödlidande Medmänniskor och Landsmän”.¹⁰⁸ Kristinehamn ligger som vi vet i den västra halvan av riket, och det skapas genom tidningen ett band, en *föreställd gemenskap*,¹⁰⁹ mellan läsarna i Stockholm och dem som drabbats av eldsvådan i Kristinehamn. Nu kanske det bara råkar sig för den utvalda tidsperioden, men sådana lojalitetsband till Finland, sammanhang i vilka finnar skulle kallas ”medmänniskor” eller ”landsmän”, förekommer inte.

En dryg vecka senare publicerades en uppföljning i form av en ”förteckning på ytterligare influtne Gåfwor till de brandlidande i Christinehamn”.¹¹⁰ Listan är lång på orter i vilka insamlingar skett och vad som bidras med, vilket är allt från pengar till spannmål. Men orterna som nämns är belägna endast i den västra rikshalvan av Sverige: Stavsnäs, Arboga, Nyköping, Arvika, Gävle, Karlskrona, Örebro, Sala, Norrköping, Sunne, Filipstad och

¹⁰⁶ *Stockholms Posten* 1805-03-05.

¹⁰⁷ *Dagligt Allehanda* 1805-03-04.

¹⁰⁸ *Ibid.*

¹⁰⁹ Anderson 2006, s. 5.

¹¹⁰ *Inrikes Tidningar* 1805-03-15. Även om det första citatet gällande eldsvådan är plockat från *Dagligt Allehanda* och det andra från *Inrikes Tidningar*, omtalas med högsta sannolikhet samma eldsvåda.

Stockholm för att nämna de flesta. Det förefaller att de som bor i Finland, förutsatt att underrättelsen om branden nådde dem, inte interPELLERAS av den tidigare adresseringen ”Medmänniskor och Landsmän” och därför inte samlat in medel. Antingen har ingen insamling ägt rum i Finland, eller så har förteckningen över bidragen från Finland publicerats tidigare. Den enda eldsvåda i Kristinehamn som går att spåra i sekundärlitteratur är 1777 års så gott som totala ödeläggelse av staden,¹¹¹ men eldsvådor var ofta förekommande i städer eftersom husen huvudsakligen byggdes i trä. Hur det än förhåller sig får läsaren av förteckningen i *Inrikes Tidningar* bilden av ”Medmänniskor och Landsmän” som synonymt med invånare och välgörare i enbart västra rikshalvan; att lojalitetsband knyts uteslutande mellan invånare i det som i dag är Sverige.

Det finns tecken på att Finland rentav uppfattades som utlandet. Under rubriken ”passagerare” listas i *Inrikes Tidningar* människor som rest till eller från Sverige. Först står ”Helsingborg, den 28 februari. Inpasserade äro: den 24, hr Schubel; den 25, Grefwe Hamilton. Utpasserade äro: den 25, Ryttmästaren Åkerhjelm (...) till Köpenhamn.”¹¹² Notera användningen av ”in” och ”ut”, som här står för ”in och ut från riket”.

I stycket därpå följer en dylik rapport från Grisslehamn, i dagens Norrtälje kommun. ”Posten af den 1 dennes afsändes wäl härifrån den 4, men återkom samma dag hindrad af is. (...) Herrar Brown och Field hafwa rest norra wägen till Finland, den 3.”¹¹³ Rapporten var troligtvis avsedd att läsas med betoning på ”norra wägen”, men jag väljer medvetet att stryka historian mothårs och läsa citatet med betoning på ”till Finland”. Förutsatt att valet av in- och utpasseringsorter i tidningen är konsekvent och logiskt, skapas intrycket av att de som från Helsingborg reser västerut och från Grisslehamn österut beger sig *utomlands*. Här sker alltså en gränsdragning mellan Sverige och Finland som inte följer rikets dåvarande gränser. Att Finland är att betrakta som utlandet, liksom Köpenhamn, kan inte förklaras med geografisk distans: Helsingborg ligger längre ifrån Stockholm än Åbo och Helsingfors. Därför tycks uppfattningen ha varit att resor till Finland var utrikesresor, trots att Finland hörde till Sveriges rike och löd under samma kung.

En förklaring till att Browns och Fields färd till Finland kan ha uppfattats som en utlandsresa kan vara att den är mer betydelsefull och anmärkningsvärd än en resa till exempelvis Skåne, och möjligtvis även att den i normala fall från Stockholm sker sjövägen. Vilken förklaring

¹¹¹ Gunnar Carlquist, *Svensk uppslagsbok band 16*, 2. uppl. (Malmö: Svensk uppslagsbok, 1936), s. 72.

¹¹² *Inrikes Tidningar* 1805-03-06.

¹¹³ *Ibid.*

formuleringen än har förmedlas omedvetet en bild av Finland (liksom Danmark) som ”där”, inte ”här”.

Begrunda ordvalet i annonsen som meddelar att en Boel Olofsdotter ska gifta om sig, då hennes förra man avlidit under ”sista Finska kriget”.¹¹⁴ Det krig som åsyftas är sannolikt Gustav III:s ryska krig som utkämpades i Finland 1788–1790.¹¹⁵ Men varför kallas kriget för ”Finska kriget”, inte ”Svenska kriget”? Utkämpar Finland vid den här tiden egna krig, trots att landet är en del av det gustavianska Sverige? Det tycks vara Finlands folk som har fört ett krig, vilket avskriver Sverige ansvar och delaktighet. Formuleringen kan vara en nyckel till prioriteringarna blev som de blev i finska kriget 1808–1809. Ett ”finskt” krig är ju knappast lika angeläget för kronan som ett ”svenskt” krig.

En passage i *Inrikes Tidningar* visar likaså på en gränsdragning mellan Finland och Sverige. Under ”Diverse Kungörelser” förekommer två texter, författade av olika personer. I den första uppmanas en ”Johan Göransson från Ulriksdal å Hwalstads ägor wid Westerwik”¹¹⁶ att antingen i egen person, eller genom någon annan i hans ställe, att anmäla sig hos den undertecknade Johan Samuelsson, för att ta del av ett arv som tillfaller honom. I det därpå följande stycket meddelar assessor Frans Faworin att ”trägårdsdrängen Er. Joh. Sweckstedt” avlidit, och att hans kvarlåtenskap precis räcker för att täcka begravningskostnaderna.¹¹⁷ Men i stället för att nämna den avlidnas födelseort, står att han är ”född i Sverige” och att ”sista Michaelis ifrån Åbo Län flyttade [honom] till mig på Pohjois Gård i Hauho Socken af Tawastehus Län”. Nivån för ortbestämning är i det första fallet (Johan Göransson) specifik och inomnationell: Ägor, socken och närmaste stad finns nämnda. Men när man ur ett finskt perspektiv (i fallet Sweckstedt) omtalar någon som kommer från en ort i Sverige anses just ”Sverige” som en ändamålsenlig specificering. Nu är det ju inte svensk nationalism vi har att göra med, utan snarare den finska perceptionen av svenskar, men att den senare kungörelsen rör sig på ett internationellt plan i stället för att följa samma mönster som ortbestämningarna i ”helsvenska” kungörelser, tyder på att Finland betraktade Sverige som ”där” – och vice versa.

För jämförelsens skull ska även tas ett exempel på någon som kommer från Finland. På somliga ställen buntas nämligen Finland ihop med andra *landskap* i Sverige. Så skrivs det

¹¹⁴ *Inrikes Tidningar* 1805-03-12. Samma ”sista Finska kriget” förekommer också i *Inrikes Tidningar* den 19 mars.

¹¹⁵ Häger, Bengt-Åke, ”Frihetstiden och den gustavianska tiden”, i *Boken om Sveriges historia*, red. Hans Albin Larsson, (Stockholm: Forum, 1999), s. 203–206.

¹¹⁶ *Inrikes Tidningar* 1805-03-15.

¹¹⁷ *Ibid.*

under rubriken ”Ankomne Resande”: ”Ingenieuren Berlin och Mamsell Berlin från Jemtland, bo i huset N:o 1 wid lilla Köpmanstorget. – Capitainen Blum från Finland med Betjent, bor uti huset N:o 80 wid Regeringsgatan.”¹¹⁸ Här har alltså Jämtland och Finland en likvärdig ställning som delar av riket. Användningen av Finland som utland eller del av riket är i det närmaste pragmatisk och anpassad efter sammanhanget.

För att sammanfatta de två föregående styckena: Omnämns en svensk person i Finland, kommer den ”från Sverige”, och på samma sätt sägs en person komma ”från Finland” om den omnämns i svensk kontext. Sverige och Finland är alltså ömsesidigt blinda för varandras landskap och orter i den undersökta dagspressen.

Den officiella hållningen till Finland är att det är en del av riket precis som övriga delar. I uppräknings av län är de finska uppräknade i raden av rikets samtliga län. Kungörelser om vigda och döda i ”landsorterne” innefattar Finland. Inskickade brev och annonser täcker hela Sverige, inklusive rikets östligaste stad, Lovisa.¹¹⁹

Nyheter om Finland placeras under den undersökta perioden inte under utländska nyheter, även om händelser i Finland sällan når nyhetsplats i någon av de tre tidningarna. Eftersom inrikesnyheter i merparten av fallen berör Stockholm och det som i dag är Sverige, skapas omedvetet och på daglig basis för läsarna en föreställning av riket som den västra sidan av Bottenhavet. Förklaringen behöver inte vara svensk nationalism eller någon strategisk exkludering: Rapporter från Finland behövde förmedlas sjövägen, vilket gjorde att de dröjde och därmed inte hade samma nyhetsvärde som svenska rapporter.

Som Jonas Nordin påpekar kom ett gemensamt språk att ses som den mest avgörande faktorn i uppfattningen av nationell samhörighet, och likaså som den gemensamma nämnare som kungariket fram till 1800-talet saknade, till skillnad från de därur växande moderna nationerna. Därför är tidningarnas förhållningssätt till det finska språket av särskilt intresse. Ett belysande exempel ser vi under rubriken ”diverse kungörelser” i *Dagligt Allehanda* den 1 mars 1805. Där meddelas om den första högmässan inför påsk: ”Finska nationelle Kyrkan: Doctor Wallenius både Finska och Swenska högmäbörne...”.¹²⁰ För det första är benämningen av kyrkan som *nationell* anmärkningsvärd: Vad menade man med det? Betydde det att man ansåg att det fanns en finsk nation med en egen kyrka? Omvänt kan man fråga

¹¹⁸ *Dagligt Allehanda* 1805-03-06.

¹¹⁹ *Stockholms Posten* 1805-03-04.

¹²⁰ *Dagligt Allehanda* 1805-03-01. Förteckningen innehåller alla kyrkor i Stockholm.

sig: Kan det finnas en nationell kyrka utan en nation? För det andra är poängteringen av att Doctor Wallenius har hand om både finska och svenska högmässorna ett tecken på att språken ansågs distinkta och ömsesidigt obegripliga, samt att finskan som språk hade en ställning jämförbar med svenskans. Som Benedict Anderson menar inbegriper en nations formering anammandet av ett språk som uppnår hegemonistatus.¹²¹ I fallet med mässorna behövde man särskilt nämna att mässan hålls på finska – hade språket endast varit svenska, hade man knappast behövt skriva ut det i kungörelsen. Det tyder på att svenskan var det hegemoniska språket i Sverige. Likväl kan man på goda grunder betvivla att det skulle ha funnits separata högmässor på skånska eller norrländska, vilket i alla fall källmaterialet ger sitt bifall till. Det i sin tur bidrar till att skapa en distinktion mellan just Sverige å ena sidan och Finland å den andra.

Frågan inställer sig också om ”nationelle Kyrkan” kan ha haft samma konnotation som nationer vid universitet har i dag: En gemenskap för alla som kommer från samma geografiska område – Jämtlands nation, Smålands nation och så vidare? Den hade möjligtvis det, men varför den finska kyrkan benämns ”Finska nationelle Kyrkan” och tyska kyrkan bara ”Tyska Kyrkan” i *Dagligt Allehanda* förblir i så fall oklart.¹²² Den finska gemenskapen är nationell, medan den tyska inte är det. Kanske är det för att Finland till skillnad från Tyskland var en del av Sverige. Då framstår benämningen ”nationell” som officiell och övervägd, snarare än oreflekterad, vilket Billigs teori strävar efter att komma åt.

Apropå språk utannonseras i *Dagligt Allehanda* ett nytt givet ”Finskt och Swenskt samt Swenskt och Finskt Lexicon, af Biskop Juslén”.¹²³ Finskan var av texten att döma ett främmande språk som krävde en ordbok för att behärskas. Att överhuvudtaget en ordbok trycks är ytterligare ett tecken på att objektspråket, i det här fallet finska, har en status jämförbar med originalspråkets, svenskans. Det är ett språk redan 1805 och inte en exempelvis en dialekt. Att finskan nämns först av de tre språken (även tyska och franska lexikon säljs) har troligtvis mest med geografisk närhet och relevans för läsekretsen att göra. Om då svenskan hade hegemoni i Sverige, men finska samtidigt talades och skrevs inom rikets gränser, bör vi betänka distinktionen mellan *enhetsstat* och *nationalstat* som Nordin avhandlar.¹²⁴ Sverige var en *enhetsstat* i det avseende att de som talade finska tillhörde

¹²¹ Anderson 2006, s. 44.

¹²² *Dagligt Allehanda* 1805-03-09.

¹²³ *Dagligt Allehanda* 1805-03-07.

¹²⁴ Nordin 2000, s. 21.

samma rike som de som talade svenska, men i dess dåvarande form inte en *nationalstat* där folket skulle ha enat sig kring ett och samma språk.

I *Inrikes Tidningar* knappt två veckor senare meddelas att ”kyrkoherde-Beställningen wid [den ovan nämnda] Finska Nationelle Församlingen i Stockholm” är ledig. I kungörelsen förekommer den anmärkningsvärda formuleringen ”så gifwes sådant härmedelst tillkänna, på det att Prästmän *utaf Finska Nationen*, som kunde finna sig hugade att söka ofwanbemälte Kyrkoherde-Beställning” (min kursivering) ska anmäla sitt intresse och kunna uppvisa giltiga betyg.¹²⁵ Här kallas Finland uttryckligen en nation, vilket förklarar den tidigare användningen av ”Finska nationelle Kyrkan”. Att den finska ”nationen” har en församling i Stockholm ger intrycket av att den finska nationen är del av den svenska, en nation i nationen. Hur som helst används ordet nation inte för att beskriva andra delar av Sverige i källmaterialet under den granskade tidsperioden, varför Finland får en särställning i förhållande till övriga landområden inom samma rike. Man kan även fråga sig vilken innebörd formuleringen ”utaf Finska Nationen” bär på – ska personen ha varit bosatt i Finland, ha rötter i Finland, tala finska som modersmål eller något annat? Eftersom begreppet ”Finska nationen” endast nämns i förbigående¹²⁶ var det sannolikt så pass etablerat på den tiden att läsarna visste vad som avsågs.

Benämningen ”nation” i *Inrikes Tidningar* är inte bara värdefull empirisk observation, utan den motiverar även bruket av nationalism på en tidsålder på nationer i modern bemärkelse inte ännu fanns. Det vi ser är tecken på banal nationalism redan *innan* nationen Sverige (och Finland) var formerad, vilket tyder på att den tog sig implicita uttryck redan i den fas där en aktiv debatt eller diskussion om nationsskapande och nationell identitet inte tagit vid, eller Wienkongressen ägt rum. Vi kommer härnäst att se att ordet ”nation” hade en annan konnotation än det har i dag: Det syftar snarare till en etniskt bestämd folkgrupp än till ett land eller en stat.

7.3 ”Engelskt och Swenskt Porcellain”

I flertalet annonser skrivs en varas härkomstland ut. Det sker dock inte alltid eller helt konsekvent, varför det finns skäl att tro att produktionsland blir betydelsebärande. Det är ur

¹²⁵ *Inrikes Tidningar* 1805-03-12. En så gott som ordagrann kungörelse finns i *Inrikes Tidningar* 1805-03-19.

¹²⁶ Det är ju inte syftet med kungörelsen att diskutera Finlands ställning, utan att nå en person som skulle kunna anta tjänsten. Därför är nationalismen att se som banal.

läsarens (och samtidigt den potentiella köparens) synvinkel relevant att få veta var en vara kommer ifrån, men inte för alla varors eller härkomstländers del.

Ställvis används attribut som refererar till en region snarare än ett distinkt land. Så utannonseras i *Dagligt Allehanda* ”2 st. unga Turkiska Tuppar för billigt pris”.¹²⁷ Till saken hör att dagens Turkiet år 1805 ännu hade hundra år framför sig som del av det Osmanska riket. På liknande sätt står det i *Stockholms Posten* att en brokig skara människor bevittnat en flygning med varmluftsballong på ett fält utanför Moskva. Notera bruket av ordet ”Nationer” i citatet:

...så många Ordensband, så mycket Köpmän med sina Fruar i deras antika dräkt, så många nymodigt och gammalmodigt Fransyska figurer, så många olika Nationer, som det stora, ofantliga Moskau innefattar: Amerikaner, Greker, Georgier, Bucharer, Engelsmän, Tyskar, Fransoser, Italienare, Schweizare...¹²⁸

Vi ser att nationer här är synonymt med ett uppfattat folkslag eller, som Anthony D. Smith skulle kalla det, *ethnie*, och att nationerna inte nödvändigtvis korrelerar med 1805 års landsgränser. Att påstå att rapporten i *Stockholms Posten* skulle ha förutsett senare nationer är teleologiskt och anakronistiskt, däremot är skillnaden mellan just hemland och nation iögonfallande. En ”nation” avser snarare en folkgrupp från samma geografiska område, och måhända spelar även religion in i bestämningen (ett exempel är grekiska ortodoxa som till skillnad från muslimska turkar är kristna). Vi ser en antydning till *nationalstater* (Grekland, England) i kontrast mot *enhetsstater* (Osmanska riket, Storbritannien), för att tala med Ernest Gellner och Jonas Nordin.

Givet det inkonsekventa användandet av landsbestämning, är följande citat plockade från sektionen ”till salu” värda att begrunda: ”Extra god honung, hwitt Puder, Socker, Ost-Indisk Soya, diverse Engelskt och Swenskt Porcellain, stora Glasburkar och Bouteiller”¹²⁹ och ”I hr Uddes kryddbod wid Wästerlånggatan (...) är för nedsatt pris till salu insatt et litet partie fin Swensk Spansk-Ull”¹³⁰. För det första: Varför nämns härkomstlandet? 1805 såg handeln ut annorlunda än i dagens konsumtionssamhälle. Adjektivet ”svensk” har i dag närmast en avsikt att fungera som en kvalitetsstämpel i kraft av inhemsk vara, och därigenom att bidra till att varan ska sälja så bra som möjligt. Handeln 1805 präglades mest av merkantilism och

¹²⁷ *Dagligt Allehanda* 1805-03-04.

¹²⁸ *Stockholms Posten* 1805-03-08.

¹²⁹ *Dagligt Allehanda* 1805-03-05.

¹³⁰ *Dagligt Allehanda* 1805-03-04.

protektionism, en tanke på att importerade varor var till skada eftersom staten då gick på förlust. Idealet var att exportera förädlade varor och importera på sin höjd råvaror.¹³¹ Det är eventuellt förklaringen till att ”Svenskt” överhuvudtaget skrivs ut och blir betydelsebärande. Betraktat ur det merkantilistiska perspektivet ligger det en styrka i att just svenskt porslin är till salu, eftersom det då skapas en bild av landets ekonomi som stabil och att försäljningen gynnar det egna folket i form av bland annat arbetstillfällen.

Samtidigt innebär det att åtminstone ”Engelskt” i fallet porslin är en neutral, faktiskt beskrivning av varan, snarare än ett slagord som ska få läsaren att köpa. Likaså är ”Svenskt” objektiv produktinformation, trots att den verkar i kontrast mot kinesiskt, japanskt och holländskt porslin, som var de vanligaste varianterna i Sverige på den tiden.¹³² Man kan säga att porslinet är tillverkat i England (eller Storbritannien) respektive Sverige – på gott och ont. I det andra citatet läggs däremot förledet ”fin” till för att markera att denna spansk-ull inte bara är svensk, utan även fin.

Frågan som uppstår ur fallet med porslinet och ullen är huruvida ”Svenskt Porcellain” eller ”Svensk Spansk-Ull” kan vara tillverkat i Finland. Med tanke på att Finland nämns som ett separat geografiskt område i tidigare nämnda fall som kyrkan, resorna och lexikonerna, är det långsökt att tänka att ”Svenskt Porcellain” kunde vara tillverkat i Finland. Tvärtom tyder ”et partie Nylands-Humbla” i motsats till ”swenskt Malt” i en liknande annons på att finska varor fick egna, icke-svenska epitet.¹³³ Det i sin tur skulle betyda att Finland sågs som en ekonomiskt särskild del av riket.

Själva innebörden med adjektivet ”Svenskt” förklaras inte i sammanhanget. Därför tycks det att läsarna förväntades veta vad skillnaden mellan just engelskt och svenskt porslin var – vare sig det kännetecknades av en specifik stil, något särskilt mönster, eller blott produktions- eller förädlingsland. Att betrakta själva ordet ”Svenskt” som deiktiskt, att det får sin egentliga mening först i dess sammanhang, ger vid handen att kunskapen om vad ”Svenskt Porcellain” verkligen innebär är underförstådd till den grad att läsaren inte behöver underrättas om den. Att tidningarna överhuvudtaget målar upp denna positiva bild av svensk handel, kan ses som

¹³¹ Leif Runefelt, *Dygden som välståndets grund. Dygd, nytta och egennyttia i frihetstidens ekonomiska tänkande*, (Stockholm: Stockholms universitet, 2005), s. 69–70.

¹³² Bo Gyllensvärd, *Kinesiskt porslin och dess förhistoria*, (Västerås: ICA-förlaget, 1966), s. 103–108.

¹³³ *Dagligt Allehanda* 1805-03-06. Nyland är det län i södra Finland som omger Helsingfors.

ett sätt att ”play the patriotic card”.¹³⁴ Ett annat patriotiskt ordval är när kungen sägs återvända till ”Fäderneslandet”.¹³⁵

7.4 ”Wi” och ”våra Fartyg” – skapandet av ”vi” och ”de” samt stereotypisering

Skapandet av en nation innefattar såväl en utmejsling av ett nationellt ”vi”, en grupp som delar särkiljande drag i kultur, seder och språk, som en definiering och distansering gentemot ett motsvarande ”de”.¹³⁶ Det är i dessa termer en nationell identitet uppfattas av ett lands invånare.

I de undersökta dagstidningarna är användandet av ”wi” iögonfallande. Även om samtliga tidningar gavs ut i Stockholm, avser ett ”wi” inte per automatik svenskar, stockholmare eller något annat föreställt lojalitetsband som binder *läsaren* till aktörerna i texten. ”Wi” förekommer endast författat ur skribentens perspektiv, vilket ger ordet en ständigt varierande och fallspecifik innebörd. Ordet betecknar en nationell lojalitet, ett ”vi” knutet till det egna hemlandet, vare sig det är Sverige, Frankrike, Tyskland eller något annat land. Man kan tala om ett slags internationell eller universell nationalism. Som Billig anmärker, sammanfaller nationalstaternas uppkomst med de internationella relationernas utveckling, för vilket Wienkongressen är kännetecknande. Nationalismen kom att bli en internationell ideologi.¹³⁷

I en från Ambleteuse på franska västkusten inskickad rapport den 1 mars berättas om stridigheter vid engelska kanalen:

I går blefwo 5 kanonslupar och 2 Penischer, som kommo ifrån Calais och ärnade sig till Boulogne, angripne wid Cap Grinez af 1 Engelsk Fregatt samt 10 Engelska Brigger och Korvetter. (...) På våra Fartyg hade blott 2 man blifwit dödade och 3 bleBerade.¹³⁸

Här syftar ”våra” på Frankrike, alltså franska flottans fartyg. Även om rapporten sannolikt på redaktionen eller någon annanstans översatts till svenska, har ordet ”vi” inte anpassats eller omformulerats för en svensk läsekrets. En läsare förväntas förstå av sammanhanget vems fartyg som avses med ”våra”, och för den tidens läsare var det förmodligen självklart att ett ”vi” i en rapport som är inskickad från ett annat land syftar till deras ”vi”, inte läsarens eget.

¹³⁴ Billig 1995, s. 99ff. Billig använder själv termen för att analysera politikerns sätt att adressera sina åhörare som ”kära briter” eller på annat sätt upphöja den egna nationen över massan.

¹³⁵ *Inrikes Tidningar* 1805-03-08.

¹³⁶ Billig 1995, s. 78–79.

¹³⁷ *Ibid.*, s. 80 och 83.

¹³⁸ *Stockholms Posten* 1805-03-01.

Tendensen i rapporteringen, såväl inrikes som utrikes, är att ”vi” alltid hänvisar till den upplevda nationella gemenskapen. Även om den eller de som skrev rapporten från Ambleteuse knappast personligen kände någon på de angripna fartygen, ingår de i samma föreställda gemenskap som tidningsrapporteringen förstärker. Texterna drar nytta av och skapar ”partikulära solidariteter”.¹³⁹

På motsvarande sätt refereras med deiktiska uttryck till geografiska orter i en rapport från Haag den 4 mars. Samtliga ord jag kursiverat nedan refererar till Haag eller Nederländerna, inte till Sverige.

Förre Spanske Ministern i London, Riddaren Anduaga, är med hela sit Canzlie *hitkommen därifrån*, och har tagit sit qwarter på wärdshuset Marskalken Turenne. Genom en från Paris *hitkommen* Courir hafwa *wi* den säkra underrättelsen, at *wår därwarande* AmbaBadör Schimelpennink slutat sin swåra underhandling, och i dag eller i går anstält sin *hemresa därifrån*...¹⁴⁰

Vårt att notera är även att diverse kuriosa ingår i samma artikel: Så står det att en 104 år och fyra månader gammal man vid namn Joh. Van Galen, som ”til sista dagen kunde läsa utan Glasögon, och hade alla sinnets krafter qware” avled under den hårda vintern.¹⁴¹ Huruvida de svenska läsarna var intresserade av sådana detaljer eller livsöden i Nederländerna kan diskuteras. Det tycks som att utrikesrapporterna endast översattes och inte redigerades före tryckningen i Stockholm.

En stereotypisering av ”dem” har enligt flera forskare ansetts vara en central byggsten i skapandet av den egna nationella identiteten.¹⁴² Stereotypisering innebär på nationalismens domän att ett upplevt ”vi” uttalar sig kring hur ett upplevt ”de” är till sättet, temperamentet, kulturen eller annat. Julia Kristeva har apropå stereotypisering påpekat att det finns en hög sannolikhet för projektion när ”vi” uttalar oss om ”dem”: ”Vi” tenderar att hos ”dem” hävda kvalitéer som ”vi” förnekar i ”oss” själva.¹⁴³ När ”vi” beskriver vilka ”vi” är, indikerar det samtidigt vilka ”vi” *inte* är, menar Henri Tajfel.¹⁴⁴ Andra sociala grupper beskrivs därmed sagt alltid i förhållande till den egna gruppen. Säger svenskar om fransmän att de är

¹³⁹ Anderson 2006, s. 5 och 133.

¹⁴⁰ *Dagligt Allehanda* 1805-03-04.

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Billig 1995, s. 78 ff.

¹⁴³ Julia Kristeva, *Strangers to Ourselves*, (Hemel Hempstead: Harvester/Wheatsheaf, 1991), se Billig 1995, s. 79. Kristevas resonemang har sin källa i Sigmund Freuds tankar kring ”the return of the repressed”.

¹⁴⁴ Henri Tajfel, *Human Groups and Social Categories*, (Cambridge: Cambridge University Press, 1981), se Billig 1995, s. 78.

hetlevrade är det mot bakgrund av en upplevd svensk lugn sinnesstämning, eller i alla fall lugnare än den franska.¹⁴⁵

Vi ska därför titta närmare på passager som säger något om både främmande kulturer och indirekt också om den svenska. I *Stockholms Posten* förekommer ”ett utdrag ur ett brev från S. Thomas [på Jungfruöarna i Karibien]”:

En stor olycka har drabbat denna d. Sistledne torsdag eller d. 22:dre i denne månad, klockan 7 om aftonen, utbrast i kongl. Kompaniets Magasin en häftig eld, hwarigenom hela staden blef ett rof för lågorna och lades i aska. En ung Neger har antingen genom vårdslöshet eller ock med uppsåt varit wällande till denna olycka. (...) Aldrig hade man i S. Thomas på en gång så mycket waror som i detta olyckliga ögonblick.¹⁴⁶

För det första liknar upplägget en saga i sin indelning i gott och ont. Det kungliga kompaniets magasin representerar skribentens ”oss”, det goda, medan den unga ”negern” förkroppsligar det onda, orsaken till förödelsen. Inte bara är det en person av en upplevd annan ras som stått bakom eldsvådan, också är den personen ung. Båda orden kan uppfattas som motsatspar: ”Jag” eller ”vi” som skriver är varken ”unga” eller ”negrer”. ”Jag” eller ”vi” skulle heller knappast orsaka en eldsvåda, vare sig med uppsåt eller av vårdslöshet. Sensmoralen i berättelsen överförs till läsarna i Stockholm skrivet ur den (troligtvis) vita mannens blick. Den förmedlar till läsaren, genom en uppenbart rasistisk underton, bilden av svarta som farliga, vilket förlusterna, som uppskattas till 10 miljoner riksdaler, vittnar om.

Liknande skildringar av människor med annan hudfärg än vit förekommer allmänt: En ”underrättelse från Nya Holland [gammal benämning för Australien]” proklamerar att ”de [ursprungsbefolkningen] hafwa alltför obetydligt aflagt sina gamla seder, ehuru de lättare lära Engelsmännens språk, än deße deras. De äro för öfrigt onyttiga warelser och ingenting mindre än fruktansvärde.”¹⁴⁷ Observera att ursprungsbefolkningen kallas ”warelser” som om de inte vore människor. Ett liknande upplägg med tillhörande uppdelning i god (den vita mannen) och ond (de andra) finner vi i *Stockholms Posten* den 6 mars, närmare bestämt i en sammanfattning av en nyutkommen bok om Vasco da Gamas upptäcktsresa runt Godahoppsudden och de oförrätter han utsattes för av ursprungsbefolkningen.¹⁴⁸ Att *Stockholms Posten* 1805 låg under regeringens övervakning, betyder att de för oss rasistiska skildringarna och stereotypiseringarna av främmande folkslag var i linje med vad

¹⁴⁵ Ibid.

¹⁴⁶ *Stockholms Posten* 1805-03-01.

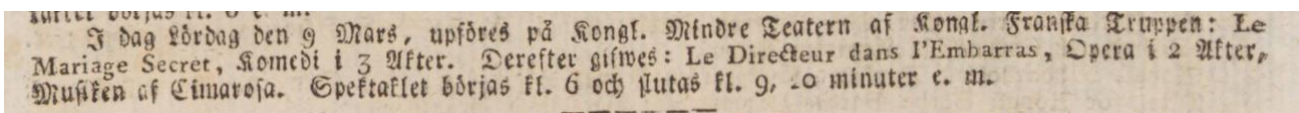
¹⁴⁷ *Stockholms Posten* 1805-03-09.

¹⁴⁸ *Stockholms Posten* 1805-03-06. Skildringen upptar tre och en halv av tidningens fyra sidor.

kungamakten godkände för publicering. Skapandet och upprätthållandet av ett ”vi” (goda) och ”de” (onda) ansågs inte nödvändigt att censurera eller redigera.

Stereotypiseringen sker inte alltid i negativ bemärkelse. I *Dagligt Allehanda* listas diverse varor som är till salu under rubriken ”taxa”. I texten står det att ”bröd för $\frac{1}{4}$ Skill. Riksg. eller 2 Runst. Banco, bör väga:”. Ju mer bröd, desto mindre kostar det alltså per viktenhet. Vikten för den mängd bröd av det ”det så kallade Franska Bröd” är satt till $1\frac{1}{2}$ lod, medan nedanstående ”dito mindre fint” är $1\frac{7}{8}$ lod. Av det kan utläsas att det franska brödet är dyrare än ”dito mindre fint”. Exakt vad ”dito” hänvisar till är oklart, men antagligen är varan en inte lika raffinerad brödsort, som fortfarande skulle klassificeras som franskt bröd. Hur som helst verkar termen ”franskt” i samband med bröd ha en positiv, kvalitetsmarkerande innebörd. Om vi bortser från vikten och priserna, ser vi att sättet att ställa upp varorna pekar mot samma faktum. Det franska brödet kommer före ”dito mindre fint”. Bröden är inte uppställda efter pris (vilket ”kryddlimpan” med dess positionering efter det franska brödet och dess vikt på 15 sextondels lod tyder på) utan uppräkningsordningen följer en annan logik, eventuellt ett slags viktighetsordning. Dessutom verkar ”mindre fint” definieras just i relation till ”franskt”: Det står inte omvänt ”Franska brödet” och sedan ”dito finare”. Kontentan är att franskt bröd är fint, vilket säger något om såväl den svenska bilden av Frankrike och i synnerhet dess livsmedel, men även om den svenska bilden av svenska livsmedel. Att franskt är ”fint” kan betraktas mot ett uppfattat mindre fint svenskt bröd. ”De” (fransmännen) har finare bröd än ”vi” (läsare i Stockholm, alternativt svenskarna). Franskt bröd är per definition fint och om det inte är det bör det särskilt nämnas.

På tal om framställningen av franska varor som fina är även kulturlivet präglad av en förkärlek för och högaktning mot det franska. Så ser vi inte bara längre textpassager i tidningar som är ööversatta och som läsaren förväntas förstå, utan även typsnittet i vilket fransk text skrivs:

Urklipp från *Dagligt Allehanda*. Observera skillnaden mellan den svenska frakturstilen och den franska antikvan.¹⁴⁹

Den svenska texten, som meddelar att ”kongl. Franska Truppen” på ”kongl. Mindre Teatern” uppför ett visst stycke, är skrivet i frakturstil till skillnad från franska titeln på föreställningen, ”Le Mariage Secret”, som är skriven i antikva. Antikvan är mer lik vår tids sätt att skriva,

¹⁴⁹ *Dagligt Allehanda* 1805-03-09.

men på sin tid signalerade stilen elitism, eftersom en i kulturella kretsar mindre invigd läsare inte var van vid att läsa den sortens text. Här skapas för läsarna inte bara en föreställning om franskan som ett säreget språk – den upphöjer även den franska titeln ur mängden av svensk text. Typsnittet, liksom brödet, kan kategoriseras under samma perception av Frankrike som fint. Att kalla det franska typsnittet för modernt vore däremot att anlägga ett teleologiskt perspektiv, men att liknande urskiljningar inte görs på tyska eller engelska, är anmärkningsvärt. Ovan demonstrerade antikva används även för latinsk text.

Därför framstår det inte heller som en slump att den person som ska uppträda med rid- och voltigeringskonster heter ”Louis Chiariny” och att den som uppvisar en elefant från Ceylon på Brunkebergsplan heter ”herr Gautier”.¹⁵⁰ Biljettförsäljningen som sker i kategorierna ”premiere”, ”second” och ”troisieme” (första, andra och tredje raden) anges också på franskt vis. Den svenska bilden av Frankrike är synonym med förfining, kulturell sofistikerad och exotism.

Av de till redaktionerna inkomna texterna som berör Stockholm kan den ofta återkommande rubriken ”tjenstföring” beröras här. I de texterna presenteras en person och dess förmågor, tidigare erfarenhet och annat som kan vara relevant med tanke på det jobb den söker. En sådan ”tjenstföring” meddelar att ”et ungt Fruntimmer åstundar blifwa antagen som Gouvernante uti et hederligt Borgarehus, för at lära deras barn at spela Claver, läsa Fransyska och Engelska jemte Gramatiken”.¹⁵¹ Just franska och engelska är språk som det verkar ha funnits efterfrågan för på den tiden, medan ingen i det undersökta källmaterialet erbjuder sig lära ut finska. Men det intressanta är kopplingen mellan ”et hederligt Borgarehus” och språken. Franskan hade en ställning som de lärdas språk i 1800-talets Sverige och kvinnan som söker anställningen tänker åtminstone själv att det ska finnas uttryckligen ett borgarhem som skulle ha nytta av sådana tjänster. I samma andetag nämns också pianospelande, varför de sysslor hon behärskar framstår som förfinade och sofistikerade, passande barn i ett överklasshem. Här har franskan igen (och tillika engelskan) en upphöjd ställning, precis som var fallet med brödet.

¹⁵⁰ Ibid. Alla kungörelser förekommer på samma sida, den andra, i tidningen. Annonser om elefanten förekommer i flera nummer av *Dagligt Allehanda*.

¹⁵¹ *Dagligt Allehanda* 1805-03-06.

7.5 Deiktiska uttryck: Staden med stort S

Vad gäller den deixis som förekommer i Stockholmstidningarna år 1805 är det viktigt att ha i åtanke att spridningen av tidningarna var begränsad till Stockholm och att texterna var riktade till en specifik, lokal målgrupp. För att deixis såsom Michael Billig analyserar den ska ha bäring på nationalism, ska ordvalen och formuleringarna vara landstäckande och som referensram ha hela folkets territorium. Vi kommer att se att den största delen av deiktiska uttryck implicit refererar till Stockholm. De används främst i annonser som ”till salu”, ”tjänstföreling”, ”i förvar tagit”, ”åstundas at hyra” och ”utbjudes at hyra”. Den här formen av deixis är att betraktas som en *föregångare* till den senare nationella deixisen, som möjliggjordes av kommunikationsutvecklingen och troligtvis växte i omfattning längre in på seklet. Mer konkret uttryckt kunde en tidningsskribent år 1805 inte syfta på hela svenska riket med ett ordval som ”här”, eftersom läsarna kände till att tidningarna trycktes i Stockholm och visste att de inte spreds över vidsträckta landområden för att nå läsare ute i riket. Men vare sig de deiktiska uttrycken är lokala eller nationella, är sättet på vilket de tar kunskap och kontextförståelse för givna det samma.

”På Drottninggatan är en kongl. Swärds-Ordens Stjerna upphittad” kan vi läsa i *Dagligt Allehanda*.¹⁵² Runtom i Sverige fanns vid den här tiden sannolikt ett antal Drottninggator – inte minst i min egen hemstad Lovisa. Att läsarna ändå förväntas veta exakt vilken Drottninggata som avses, beror på att deixisen funkar som den ska – den erhåller sin innebörd genom det sammanhang den uppträder i, en Stockholmstidning för stockholmare. Utan kontexten blir uttrycket meningslöst: På vilken av alla Drottninggator i svenska riket är stjärnan upphittad? Den komplikationen undviks genom just deixis – skribenten antar (på goda grunder) att läsaren vet vilken Drottninggata som omtalas och troligtvis var det ingen den dagen som tvekade på att det var Drottninggatan i Stockholm.

Fallet Drottninggatan går att extrapolera på så gott som samtliga namn på platser eller gator. Nämnas inget annat, är det Stockholm som ”Göthgatan” eller ”Stadsgården” syftar på.

Givet målgruppen är det naturligt att tänka att sådana bestämda former och egennamn inte kunde slå fel eller skapa missförstånd. Det samma gäller för den något grövre formen av deiktiska uttryck, den som kommer fram när *Stockholms Posten* skriver:

¹⁵² *Dagligt Allehanda* 1805-03-01.

Förliden Onsdag, den 27 Febr., blef på wanligt högtidligt sätt i Staden och på Malmarne genom en häröld kungjort, att den nyfödda kongl. Prinsessans Dop följande dagen skulle ske i Slotts-Kapellet.¹⁵³

Lösryckt ur sitt sammanhang kan vilken stad och vilket slottskapell som helst i ett rike med en nyfödd prinsessa vara skådeplatsen. Men ”Staden” och ”Malmarna” är bekanta för de tilltalade och därför behöver inte ”Stockholm” skrivas ut. Man hoppar över den överflödiga informationen, vilket i sin tur bidrar till att naturaliserade uppfattningar stärks. Vi kan kalla fenomenet för ”banal stadscentrering”. Att ”Staden” i det här fallet stavas med versal har ingen särskild signifikans, utan rättstavningen var i högsta grad inkonsekvent och även samma ord stavat med gemen begynnelsebokstav förekommer.

En ännu vanligare formulering är den följande utökade versionen: ”Åstundas at köpa: För det här i Staden warande kongl. Lazarettets behof, uphandlas gammalt Linne och Dräll”.¹⁵⁴ Till den bestämda formen fogas partikeln ”här”, som bidrar till att markera att tidningens såväl skrivs som läses i Stockholm. För jämförelsens skull hade det varit intressant att hitta ett kontrasterande ”där” som skulle signalera var gränsen mellan ”här” och ”där” går. Eftersom utrikesrapporter och inskickade rapporter formuleras i liknande deiktisk form utifrån skribenten, brukas ordet ”där” sparsamt. Så står det i en rapport från Brahestad i nordvästra Finland:

Som Kofferdi-Kapiten och Borgaren härstädes Nils Forsberg, född i Sundswalls Stad, hwilken under en sistförliden sommar härifrån till Stockholm gjord resa, derstädes i Augusti månad aflidit, lemnat efter sig någon egendom här i Staden, utom den han med sig till Stockholm haft (...) så äga deß arfwingar att med första sig hos Rådstugu-Rätten anmäla och deras skyldskap lagligen styrka...¹⁵⁵

Det kan vara svårt att hänga med i syftningarna i den långa meningen. ”Härstädes”, ”härifrån” respektive ”här i Staden” får egentligen sin betydelse först när man läser underteckningen, som skett i ”Brahestads Rådhus den 7 Januari 1805”. ”Här” i texten syftar till Brahestad, ”derstädes” å sin sida till Stockholm. Texten får ytterligare en svängom av det faktum att Nils Forsbergs födelseort ”Sundswall” nämns, men Sundsvall refereras inte till efter det. Alltså: ”Här i staden”, i en text tryckt och publicerad i en Stockholmstidning, syftar

¹⁵³ *Stockholms Posten* 1805-03-01.

¹⁵⁴ *Dagligt Allehanda* 1805-03-04.

¹⁵⁵ *Inrikes Tidningar* 1805-03-12.

till en stad som inte sammanfaller med läsarens uppfattning av ”här”. Sådan är användningen av ”här” och ”där” i 1805 års tidningar.

En distinktion sker däremot mellan stad och landsbygd. Så ser vi annonser som meddelar till exempel: ”En rask huspiga som flere år tjent i större herrskapshus, önskar dylik Condition hos et hederligt herrskap i Staden eller på Landet.”¹⁵⁶ Bägge orden står i bestämd form och har därmed en specifik syftning. ”Staden” betyder som vanligt Stockholm, medan ”Landets” innebörd är mer svårbegriplig. Letar huspigian efter en anställning hos herrskap i närheten av Stockholm eller var som helst i landet? Hur det än är kan man av formuleringen dra slutsatsen att ”Staden”, ”här”, avser Stockholm, medan ”Landet”, ”där” avser andra platser i svenska riket. I de fall endast ”Staden” nämns i artiklarna, sker det i kontrast till ett uppfattat ”Landet”.

I vissa andra fall stavas ”stad” i bestämd form av rent formella anledningar, som i fallet ”Stadens Auktions-Kammare”, då det är fråga om en myndighet.¹⁵⁷ ”Staden” är del av ett egennamn och inte en geografisk plats som deiktiskt definieras av sitt sammanhang.

För dem som läste *Stockholms Posten* den 8 mars 1805 kunde detta ”home-making language”, som Billig kallar konstruktionen att ett gemensamt ”här”,¹⁵⁸ knappast gå förbi. Tidningen avhandlar i tre och en halv sida utrikes händelser skrivna i Istanbul, Madrid, London, Calais, Neapel med flera städer. På sista sidan åtskiljs sedan sektionerna med en sirlig symbol, varpå läsaren – uppenbarligen underförstått – efter utblicken åter inträder på svensk mark. Under rubriken ”Spektakler” står nämligen: ”På kongl. OperaTeatern uppföres Nästa Måndag d. 11 Mars till herr Widerbergs förmon: Wattendragaren, Dram i 3 Akter, med Sång, Musiken af Cheubini.”¹⁵⁹ Att det är operateatern i Stockholm man ska gå till för att se föreställningen är inte nödvändigt att poängtera.

¹⁵⁶ *Inrikes Tidningar* 1805-03-08.

¹⁵⁷ *Dagligt Allehanda* 1805-03-09.

¹⁵⁸ Billig 1995, s. 107.

¹⁵⁹ *Stockholms Posten* 1805-03-08.

8. Sammanfattning och slutsats

Syftet med uppsatsen var att undersöka den banala nationalismen i svensk dagspress med stöd av Michael Billigs begreppsapparat, samt att utforska hur den svenska nationalismen förhöll sig till Finland – som en del av riket eller som ett självständigt landområde?

Det mest framträdande nationalistiska draget var det konstanta nämmandet av epitetet ”kongl.” det vill säga ”kunglig” eller ”kungliga”. Det nämndes konsekvent i samband med platser och titlar, och bidrar, som Billig påpekar, till att ett folk kollektivt minns sina statsöverhuvuden och sin nationella identitet. Funktionen är även auktoritär och syftar till att inge förtroende och respekt: Så nämndes i samband med Nummerlotteriet att den ansvariga arrangören av ”hans Kongl. Mat:st” beviljats tillstånd att hålla i trådarna.

Även *Inrikes Tidningars* logotyp uppvisade rojalistiska konnotationer. De tre kronorna, vars historia läsarna knappast kände till i detalj, går att härleda till Billigs term *invented permanency* – ett fenomen med ett visst ursprung som nationen omstöper för att passa sina egna behov och som bidrar till att gestalta nationen som uråldrig. Att glorifiera det förflutna sågs vara en central del av nationens dagliga reproduktion.

Vad gäller förhållandet till Finland upptäcktes ingen medveten distansering, framställning i dålig dager eller stereotypisering. Tvärtom visade sig Finland ha en status som likvärdig del av riket på flera ställen: I uppräknings av län, inskickade brev och andra kungörelser. Samtidigt förekom flera inofficiella och implicita gränsdragningar mellan Sverige och Finland: Resor till Finland rapporterades i form av utlandsresor och egendomar som fanns till salu i svenska riket var belägna i ”Sverige och Finland” eftersom ”Finland” uppenbarligen inte ingick i ”Sverige”. Dessutom framställdes finskan vanligtvis som ett säreget språk, vilket av flera forskare har ansetts vara den avgörande distinktionen när man skiljer mellan enhetsstater och nationalstater. Förhållningssättet till Finland var i linje med det som Nordin tidigare påtalat. Anmärkningsvärt var även att det som i dag kallas Gustav III:s ryska krig 1788–1790 benämndes ”sista Finska kriget” och inte ”sista Svenska kriget” i dagspressen, varför det står nära till hands att anse att Finlands öde stod i riksdelens egna händer när nästa finska krig utbröt 1808. Den *föreställda gemenskapen* tycktes omfatta bara den västra rikshalvan, vilket sågs i exemplet med eldsvådan i Kristinehamn.

Uttrycket ”Finska Nationen” förekom i samband med annonser och vittnade om synen på finnar som ”de andra” i förhållande till svenskarna. Vid närmare eftertanke visade sig ordet ”nation” i dagspressen ha en annan konnotation än den i dag vedertagna: År 1805 stod den

för en etnisk folkgrupp som delade språk och kultur, jämförbar med det Anthony D. Smith kallar för *ethnie*. Det syntes inte minst när ”greker” och ”turkar” omtalades – folk som ännu i över hundra års tid skulle tillhöra det Osmanska riket. ”Nation” användes på samma sätt som det numera gör vid universitet, och betecknade snarare en folkgrupp från samma geografiska område och med samma språk än ett land eller en politisk-juridisk enhet.

Ur skapandet av ett ”vi” och ett ”de” gick det inte att utröna attityder till Finland. Det berodde främst på att inskickade brev och rapporter, vare sig de kom från Haag eller Brahestad, alltid formulerades i första person singularis eller pluralis. Däremot sågs att Sverige och Finland var ömsesidigt blinda för varandras geografiska ”detaljer”: Kom någon till Sverige från Finland, var avfärdsorten av smärre intresse. Även deiktiska uttryck som ”här”, ”där” och ”staden” var anpassade till Stockholm, eftersom en nationell kontext kunde uppkomma först när tidningsspridningen blev rikstäckande. Ändå var sättet på vilket kunskap och kontext sågs som underförstådda det samma i både lokal och nationell deixis.

En positiv stereotypisering av fransmän och negativ stereotypisering av ursprungsbefolkning och människor med hudfärg som avvek från den vita normen skönjdes i källmaterialet. Av observationerna drogs slutsatsen att den svenska nationella identiteten definierades i förhållande till upplevda ”de”. Likaså laddades adjektivet ”Svenskt” i samband med handelsvaror med en positiv innebörd, eftersom en förädlad råvara till salu tydde på att handeln och ekonomin mådde bra. Att ”Svenskt” överhuvudtaget nämndes uppfattades som ett sätt att ”play the patriotic card”, som Billig kallar det.

Av observationerna kan vi dra slutsatsen att många kriterier för banal nationalism uppfylls i svensk dagspress, och att en gräns dras mellan Sverige och Finland på upprepade ställen. Michael Billig menar att nationalismen antar sin hårda form när nationsidén sprids och folk drar upp nya gränser och lojalitetsband, för att sedan övergå i en vardaglig, banal version. Jag menar att den banala nationalismen är i görningen redan *innan* den hårda varianten tar över, vilket jag med den här uppsatsen har velat visa på.

9. Avslutande reflektion

Vi ska avslutningsvis förflytta oss tillbaka till Sveaborg våren 1808, för att se om uppsatsen kastat nytt ljus på den krigshistoriska vändpunkten i svensk historia.

Tänk dig att fästningen skakar, kanoner mullrar och den svenska arméns soldater tittar på varandra. ”Vad ska vi göra?” är frågan på allas läppar.

Kanske var det så det såg ut, under det avgörande slaget utanför Helsingfors. Kanske inte.

Kanske någon ställde sig frågan ”Varför är vi här, tillsammans?”. Den har Benedict Anderson menat att är nog så relevant när en nation blir varse sina gemensamma drag, skapar inre och yttre fiender, och drar upp gränserna för sin gemenskap.¹⁶⁰ Svaret på frågan brukar vara ”vi talar samma språk”, ”vi har samma seder”, ”vi har en gemensam historia”. Därefter följer en gränsdragning. ”Vi” och ”ni” är de samma – ”ni” är en del av ”oss”, ”vi” är ett ”vi”. ”Vi” hör till samma nation.

Kanske ställde sig de svenska soldaterna frågan på Sveaborg tillsammans med sina finskspråkiga medsoldater, och fann inget svar. De kanske inte ens förstod varandra. Kanske var det just den ömsesidiga insikten som var orsaken till att de vällastade lagren och artilleriet förblev oförbrukade: Svenskar som inte ville offra sina liv för en annan *nation*, finnar som ändå skulle höra till en stormakt.

Hur det än var 1808 på Sveaborg är min förhoppning att den här uppsatsen har övertygat läsaren om att nationer först skapas genom ord, inte blod.¹⁶¹

¹⁶⁰ Anderson 2006, s. 56.

¹⁶¹ Ibid, s. 145.

10. Referenser

Källmaterial

Dagstidningar i Kungliga bibliotekets digitala databas:

Dagligt Allehanda 1, 4, 5, 6, 7, 8 och 9 mars 1805

Stockholms Posten 1, 4, 5, 6, 7, 8 och 9 mars 1805

Inrikes Tidningar 1, 5, 8, 12, 13, 15 och 19 mars 1805

Litteratur

Anderson, Benedict, *Imagined Communities: Reflections on the origin and spread of nationalism*, (London: Verso, 2006).

Billig, Michael, *Banal Nationalism*, (London: Sage, 1995).

Carlquist, Gunnar, *Svensk uppslagsbok band 16*, 2. uppl. (Malmö: Svensk uppslagsbok, 1936).

Edling, Max & Winton, Patrik (red.), ”Ett nödvändigt ont. Statsskuld och politik i Förenta staterna och Sverige 1780–1870”, *Opuscula Historica Upsaliensia* 38 (2009).

Fairclough, Norman, *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*, (London och New York: Routledge, 2010).

Gyllensvärd, Bo, *Kinesiskt porslin och dess förhistoria*, (Västerås: ICA-förlaget, 1966).

Harrison, Dick, ”När systemkollapsen verkligen var nära”, *Svenska Dagbladet*, 1 april 2019.

Hedenborg, Susanna & Kvarnström, Lars, *Det svenska samhället 1720–2010: Böndernas och arbetarnas tid*, 4. Uppl, (Lund: Studentlitteratur, 2013).

Hobsbawm, Eric, *Massproducerade traditioner*, (Lund: Arkiv förlag, 2002).

Hornborg, Eirik, *När riket sprängdes*, (Stockholm: Norstedts, 1955).

Hårdstedt, Martin, *Finska kriget 1808–1809*, (Stockholm: Prisma, 2006).

Hårdstedt, Martin, *Om krigets förutsättningar. Den militära underhållsproblematiken och det civila samhället i norra Sverige och Finland under Finska kriget 1808–09*, doktorsavhandling, (Umeå: Umeå universitet, 2002).

Häger, Bengt-Åke, ”Frihetstiden och den gustavianska tiden”, i *Boken om Sveriges historia*, red. Hans Albin Larsson, (Stockholm: Forum, 1999), s. 181–218.

Nordin, Jonas, *Ett fattigt men fritt folk: nationell och politisk självbild i Sverige från sen stormaktstid till slutet av frihetstiden*, (Stockholm: Brutus Östlings förlag Symposion, 2000).

Nordin, Jonas, ”I broderlig samdräkt? Förhållandet Sverige–Finland under 1700-talet och Anthony D Smiths ethnie-begrepp”, *Scandia: Tidskrift för historisk forskning* 64:2 (1998), s. 195–223.

Runefelt, Leif, *Dygden som välståndets grund. Dygd, nytta och egennyttan i frihetstidens ekonomiska tänkande*, (Stockholm: Stockholms universitet, 2005).

Samuelsson, Jan, ”Vasatiden 1521–1611”, i *Boken om Sveriges historia*, red. Hans Albin Larsson, (Stockholm: Forum, 1999), s. 101–132.

Suny, Ronald Grigor & Eley, Geoff, *Becoming National: A reader*, (New York: Oxford University Press, 1996).

Yumul, Arus & Özkırmı, Umut, ”Reproducing the nation: ‘banal nationalism’ in the Turkish press”, *Media, Culture & Society* 22:6 (2000), s. 787–804.

Özkırmı, Umut, *Theories of nationalism: A critical introduction*, 2 uppl., (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010).

Webbplatser

Jarlbrink, Johan, ”Lässcener: Publik och medier på kafé och sockenbibliotek”, i *1800-talets mediasystem*, red. Jonas Harvard & Patrik Lundell, (Stockholm: Kungliga biblioteket, 2010), s. 43–64,
http://www.kb.se/dokument/Aktuellt/audiovisuellt/1800-talets%20mediasystem/1800-talets_mediasystem.pdf.pdf [hämtad 2019-05-13].

Jarlbrink, Johan & Lundell, Patrik, (red.), *Från pressarkivet 1800–1899. En källsamling*, (Stockholm: Kungliga biblioteket, 2012), s. 22,
http://www.kb.se/dokument/Aktuellt/audiovisuellt/Fr%C3%A5n%20pressarkivet/Fran_pressarkivet.pdf [hämtad 2019-05-13].

Lundell, Patrik, ”Nykterhetsfrågans mediala förutsättningar och karaktär”, i *1800-talets mediasystem*, red. Jonas Harvard & Patrik Lundell, (Stockholm: Kungliga biblioteket, 2010), s. 85–100,
http://www.kb.se/dokument/Aktuellt/audiovisuellt/Fr%C3%A5n%20pressarkivet/Fran_pressarkivet.pdf [hämtad 2019-05-13].

Lundstedt, Bernhard, *Sveriges Periodiska Litteratur*, 1895–1902,
http://www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/1/1_75.htm [Post över *Inrikes Tidningar*, hämtad 2019-05-06].

Lundstedt, Bernhard, *Sveriges Periodiska Litteratur*, 1895–1902,
http://www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/1/1_127.htm [Post över *Dagligt Allehanda*, hämtad 2019-05-11].

Lundstedt, Bernhard, *Sveriges Periodiska Litteratur*, 1895–1902,
http://www.kb.se/Sverigesperiodiskalitteratur/1/1_223.htm [Post över *Stockholms Posten*, hämtad 2019-05-13].

Stockholms stad, *Stockholmskällan*, u.å., <https://stockholmskallan.stockholm.se/post/31207> [hämtad 2019-05-22].

Stockholms stad, *Skapandet av ett Kungligt nummerlotteri*, u.å.,
<https://stockholmskallan.stockholm.se/post/31223> [hämtad 2019-05-22].

Stockholms Stads Utrednings- och Statistikkontor AB, *Folkmängd i Stockholm, länet och riket den 31 dec 1750–2008*, u.å., <https://web.archive.org/web/20111104153437/http://www.usk.stockholm.se/arsbok/b049.htm> [hämtad 2019-05-13].

Svenska Akademien & Göteborgs universitet, *SAOLHist*, u.å., <http://spraakdata.gu.se/saolhist/> [hämtad 2019-05-13].

Svenska Numismatiska Föreningen, *Magnus Eriksson: Kungen med de tre kungakronorna*, 2014,
https://numismatik.se/2artiklar/Magnus_Eriksson/ME.php [hämtad 2019-04-25].

Virtuaalinen vanha kirjasuomi, *Katsaus vanhaan kirjallisuuteen*, u.å.,
http://www.helsinki.fi/vvks/katsaus_vanhaan_kirjallisuuteen/4_1700/index.html#4.8 [hämtad 2019-04-03].